

TEOLOGICKÉ STUDIE

**ZEMĚ
POZEMSKÉHO
PUTOVÁNÍ
JEŽÍŠOVA**

NAPSAL FRANTIŠEK KOTALÍK

ČKCH / 1989

ÚVODNÍ SLOVO

Po mnoha letech exegeze – výkladu Písma svatého posluchačům bohoslovecké fakulty v Litoměřicích vyrůstala zde stále citlivěji snaha co nejvíce přiblížit se historickému prostředí Starého zákona a to tím, že jim poskytneme text, který by opravdu oživil osobní i místní pojmy velikých dějin Svaté země. Z tohoto skromného počátku vzhledem k nutnosti jasnějšího pochopení výkladu Písma svatého vyrůstala tato malá knížka, která je trochu obsažnější než pouhá skripta.

Palestina byla svou rozlohou nevelkou zemí. Ve starověku nebyla zemí mocnou, ani bohatou na pole nebo nerosty, avšak měla nesmírný význam pro náboženský a kulturní život celého světa. Byla kolébkou tří monoteistických náboženství, židovství, křesťanství a islámu (zde třeba podotknout, že jeruzalémská mešita Al-Aksa je druhým nejposvátnějším místem po Mekce).

Křesťané přistupují k Písmu svatému, jako ke knize Bohem inspirované. Proto je třeba zdůraznit tuto základní skutečnost – splynutí božského a lidského prvku v Písmu svatém staví křesťany a hlavně ty, jimž je svěřeno poslání vykládat a hlásat slovo Boží, před nesnadný úkol: pochopit a vysvětlit, co chtěl Bůh prostřednictvím svých poslů říci, totiž oddělit božský, věčný prvek od lidského obalu, v němž se často zrcadlí určitá doba, nám dnes vzdálená.

Domníváme se proto, že to jistě bude potřebný základ pro živější, srozumitelnější pochopení Písma svatého. Mnohým by se snad mohlo zdát, že některé úseky, které se dotýkají současného stavu moderních měst v Izraeli, nejsou pro biblický místopis tak důležité. Je třeba však upozornit, že pod těmito dnešními moderními městy leží celé veliké a bohaté dějiny Bible. Zde od poloviny minulého století pracují významní archeologové a to z mnoha národů. Často i sebemenší nález přinesl radostné objasnění mnohých textů Písma svatého.

Je zcela samozřejmé, že téměř ke každému místu biblických dějin je nutné připomenout texty Písma svatého. Aby zde

byla zásadní jednotu přepisu osobních a místních jmen, užívám důsledně překladu Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad, Praha 1987.

I v jednotlivých úsecích zachovávám jednotu přepisu osobních jmen. Případná rozdílnost přepisu osobních jmen spočívá u nás především v četných českých překladech Vulgaty, latinského překladu Písma od sv. Jeronýma. Dnešní ekumenický překlad se věrněji přibližuje hebrejskému a aramejskému originálu protakonických knih. Jako příklad uvádím jméno novobabylónského krále Nabuchodonozora II., které v českých překladech bylo vžitě. Dnešní ekumenický překlad jistě správněji užívá přepisu Nebúkadnesar. Pisatel proto prosí o pochopení, nalezne-li čtenář některé nesrovnalosti v přepisu tak četných osobních a místních jmen.

Vyskytnou-li se v knize doplňující údaje o rozloze, počtu obyvatel a popisu nejznámějších měst dnešního Izraele, která jsou spojena s historií biblických míst, jsou přesně citována podle Ilustrovaného encyklopedického slovníku ČSAV I. díl, (a-i) Praha 1980, heslo Izrael.

HLEĎ, CELÁ ZEMĚ JE PŘED TEBOU.

Jeremjáš 40,4.

Izrael leží na západním výběžku Asie, na východním břehu Středozemního moře, mezi 29,30–33,15 severní šířky a 34,17–35,41 východní délky. Sousedí se čtyřmi arabskými státy: Libanonem, Sýrií, Jordánskem a Egyptem. Přírozené hranice tvoří na západě Středozemní moře v délce 188 km, 56 km východní hranice je Mrtvé moře, 10 km hranice na jihu tvoří Rudé moře.

Izrael měří 21 000 km², z nichž je 459 km² vodní plochy. Z 252 km toku Jordánu patří Izraeli 118 km. Řeka Jarkon měří 26 km, Kišon 13 km. Jezero Hule leží 70 m nad hladinou mořskou, měří 14 km² a je pouze 4 m hluboké. Vysoušením močálů v hulské nížině se povrch jezera neustále zmenšuje. Kineret – Genezaretské jezero – leží 212 m pod hladinou Středozemního moře. Zaujímá 165 km² a je průměrně 45 m hluboké. Mrtvé moře leží 394 m pod mořskou hladinou, z jeho celkové plochy 1050 km² patří Izraeli 280 km².

Vertikální členitost Izraele je nesmírná – hory, nížiny, prolákliny se střídají na celé ploše země. Nejvýše položené místo je Meron u Safedu (1208 m), nejnižší jsou položeny břehy Mrtvého moře (– 394 m).

Rovnoběžně s mořským pobřežím se táhnou čtyři pásma – nížina, západní pohoří, jordánská průrva a východní pohoří, které je v Zajordánsku. Přímořská nížina je na severu úzká, na jihu se rozšiřuje. Na severu ji ohraničuje výběžek Roš Hanikra, v okolí Haify přímořskou nížinu přetíná pohoří Karmel. Nížina se dělí na tři části – na jihu je to Šefela, ve střední části Šaron a na severu Zevulon. Západní řetěz pohoří prostupuje zemí od Libanonu k Sinaji. Na severu je pohoří přelato údolím Jezreel, které odděluje severní Galilejské hory od jižních vrchů Šomronských (Samaria) a patří z větší části Jordánsku. Judské hory sahají až do Negevu, kde je nejvyšší horou Roš Ramon (1037 m). Jordánská průrva klesá od hory Chermon, která je severovýchodně od izraelských hranic v Antilibanonu, postupuje pak proláklinou Arava až k Ejlatskému zálivu v Rudém moři.

V jordánské průrvě je šest topograficky jasně odlišných pásem:

- 1. Horní jordánské údolí s nížinou hulskou a jezerem Hule.**
- 2. Jezero Kineret – Genezaretské.**
- 3. Jordánské údolí mezi jezerem Kineret a Mrtvým mořem.**
- 4. Mrtvé moře.**
- 5. Proláklina Arava mezi Mrtvým mořem na severu a Rudým mořem na jihu.**
- 6. Ejlatský záliv.**

PODNEBÍ IZRAELE

Na podnebí Izraele má vliv poloha země mezi Středozemním mořem a pouští i značné výškové rozdíly od výšky 1000 m pohoří k 400 m v proláclině.

V létě – od dubna do druhé polovice října – svítí neustále slunce. Půl roku vůbec neprší, je vlhké teplo, jen v přímořské nížině je stálý pohyb vzduchu, vane osvěžující vánek. Ve vyšších polohách je suché teplo, jen v noci je slabý vítr. Rozdíly mezi denní a noční teplotou jsou značné. Začátkem a koncem léta přinášejí žhavé východní větry od pouště suché, parné počasí. Tento žhavý východní vítr se nazývá chamsin, v arabském jazyce znamená padesát, protože, jak praví Písmo, vane padesát dní v roce. Hebrejsky se jmenuje šarav.

Podzim je poměrně teplý s jasně modrou oblohou. Až v druhé polovině října přicházejí první krátké deště a teprve v prosinci – v zimě – nastává doba dešťů. Husté spousty vod dopadají prudce na zem, ale jsou zase brzo vystřídány slunečním zářením. Prudké deště se nemohou vsáknout do vysušené země, působí povodně, voda odnáší s sebou prst. V současné době moderní zemědělské metody úspěšně čelí erozi půdy. Některý rok dokonce v horách sněží. Sněhová pokrývka se dlouho neudrží. Nejteplejší částí země je jordánská průrva, která má též velmi málo dešťových srážek. Mlhy v Izraeli nebývají.

Nejpříjemněji je na jaře, je svěží chladno a jen občas zaprší. Hospodářství země poškozují i přílišná parna. Síť zavodňovacích zařízení čelí ztrátám. Účelně vybudované nádrže zadržují dešťovou vodu, která množstvím potrubí plyne ze severu bohatého na vodu na vyprahlý jih. Izraelské hospodářství se tak pozvolna stává prací lidských mozků a rukou méně závislým na bezmračné obloze.

Dešťů ubývá od severu k jihu, od západu k východu. Roční srážky činí průměrně 500 mm, ale krajinné rozdíly jsou velmi značné. Do roka je asi 55 až 65 deštivých dnů, v Negevu jen 10 až 30 dnů. Důležitou náhradou za skromné deště je v jižní části

vydatná rosa. V ročním průměru činí přibližně 200 mm. Nejstudenější je měsíc leden, nejteplejší je srpen.

Průměrné teploty podle desetiletého měření:

Hora Kanaan	v lednu	4,4– 9,8	v srpnu	18,4–29,2
Haifa	v lednu	13 14,5	v srpnu	28
Tel Aviv	v lednu	8,5–17,9	v srpnu	21 –29,7
Ejlat	v lednu	9,7–20,9	v srpnu	26 –40,3

SVATÉ MĚSTO JERUZALÉM A JEHO NĚKOLIKATISÍCILETÉ DĚJINY, OHNISKO DĚJIN STARÉHO ZÁKONA

Svatý Jeruzalém - Jerušalaim hakedošá - Al Kuds

Všechna jména ožívají u nesčetných lidí i dnešního světa náboženské nadšení. Je to jméno vpravdě téměř provinciálního města střední rozlohy a velikosti, zcela mimo velké mezinárodní obchodní cesty, málo vzdálené od pobřeží Středozemního moře, na výšině začínajících judských hor na okraji judského pohoří.

A přece toto město bylo tolikrát v dějinách skutečným ohniskem náboženských i politických událostí. Bylo, jak samo jméno naznačuje, náboženským střediskem, založeným k počtě boha Šálema, západosemitského božstva. Jméno značí plnost a mír. Malkísedek, král Šálemu, byl nejpravděpodobněji králem Jeruzaléma ve druhém tisíciletí př. Kr. Byl zároveň knězem nejvyššího Boha (hebr. El - Eljon, jméno kanaánského nejvyššího boha, Gn 14,18). Písmo užívá na mnohých místech tohoto jména jako výsostného oslovení Boha, Hospodina, Jahve. Přesné rozlišení obou jmen v mnoha textech není možné. Jméno krále Malkísedeka mohli bychom přeložit - „král spravedlnosti“. S tímto jménem se setkáváme i u krále Adonísedeka, který vedl pět amorejských králů proti Jozuemu (Joz 10,1).

Nebylo by správné, kdybychom přeceňovali vliv kanaánského kultu v plnosti i na Jeruzalém, ale pokud víme, každé kanaánské město bylo vlastnictvím a majetkem boha Baalapána a majitele, jehož dočasným pozemským zástupcem byl městský král, panovník. Města vždy vznikala kolem ústřední svatyně, která byla jediným důvodem založení města, lidského osídlení a soužití pod ochranou místního boha.

Pro biblické studium je Jeruzalém především městem Davidovým, Šalomounovým, městem judských králů, městem Bo-

žím, městem Sijónů, místem veřejného života Ježíše Krista, apoštolů, městem kolébky křesťanů, ano i městem vyznavačů islámu.

Mešita Al-Aqsa (Nejvzdálenější) byla třetím nejposvátnějším místem po Mekce a Medině, protože v Jeruzalémě žil nejvyšší prorok Isá podle teologické terminologie islámu. Jeruzalém je též místem Muhammadovy noční cesty – nanebevstoupení a nejstarší zachované islámské svatyně Kubát as Sachra ze 7. století na místě Šalomounova chrámu. Tuto mešitu dal zbudovat chalífa Abd al Malik (685–705) s úmyslem, aby se stal Jeruzalém protipólem samé Mekky. V době křížových výprav dobyt Saladin, sultán Egypta a Sýrie, konečně a trvale Jeruzaléma. To dalo podnět ke třetí křížové výpravě a válce, která ovšem již nic nezměnila na situaci Jeruzaléma. Město zůstává v moci muslimů i v posledních pěti křížových výpravách. Sultán Saladin se zmocnil Jeruzaléma v roce 1187, žil od roku 1138 do roku 1193.

Dobytí Jeruzaléma vyvolalo tehdy v celém světě muslimů nadšenou radost. Poznali totiž, co vlastně ztratili a co nyní znovu získávají. Kaaba v Mekce se raduje a jásá nad vysvobozením a zachráněním své sestry Al Aqsy v Jeruzalémě. Tento hymnus jistě nejpresvědčivěji vyjádřil nadšení vyznavačů islámu.

Veliká posvátnost Jeruzaléma spočívá především na textu Koránu, kde v prvním verši 17. súry čteme:

„Sláva tomu, jenž za noci přenesl služebníka Svého z Posvátné mešity do mešity nejvzdálenější, jejíž okolí jsme požehnali, abychom mu ukázali některá Svá znamení. A On věru slyšíci je a jasnozřivý.“

Muhammad zde zřejmě vypráví svůj sen. Většina islámských komentátorů interpretovala verš tak, jako by Muhammad podnikl za noci zázračným způsobem cestu z Mekky do Jeruzaléma. Tento verš dal vznik rozsáhlé exegetické a teologické literatuře, zvláště ve spojení s veršem 95, kde se hovoří o výstupu Muhammadově do nebe. Tradice asi spojila tyto náznaky v jeden celek, podle něhož byl Prorok dopraven na koni Búráqu nejdříve do Jeruzaléma, odkud vystoupil po nebeském žebříku do nebe, tam se setkal se všemi předchozími proroky a nakonec i s Bohem. Toto vysvětlení se těšilo nesmírné oblibě v islámském světě a proniklo i do Evropy. Posvátná mešita je Kaaba v Mekce, Nejvzdálenější mešita je se vši pravděpodobností Jeruzalém, přesněji místo, kde stával Šalomounův chrám.

Jiní badatelé vidí v tomto verši náznak nebeského chrámu, ale slova „jeišž okolí jsme požehnali“ ukazují přesvědčivě na Jeruzalém.

Korán v překladu Ivana Hrbka, Odeon 1972, poznámka k sůře 17,1 na straně 687.

Jerusalem, die Heilige Stadt!

Německé vydání Weber Genf 1974, str. 10–12.

Několik archeologických věcných i písemných nálezů, které dokazují úctyhodnou starobylost Jeruzaléma.

Kanaánská doba až do r. 1000 př. Kr. – Pravděpodobně je poprvé město jmenováno v tzv. egyptských textech odsouzení a prokletí kolem r. 2000 př. Kr. Z téže doby pocházejí nejstarší archeologické nálezy. Obyvatelé jsou Kanaánci a jmenují se Jebusité.

Asi r. 1400 př. Kr. – Armarnské dopisy připomínají krále Abdi-Chipu v Jeruzalémě.

IRSLM – Jeruzalém, starohebrejským písmem na ostrakonu, hliněné střepině, z doby Prvního chrámu. Nápis zní: „Hospodin, Pán celé země, judské hory mu náležejí, jemu Bohu Jeruzaléma“. Bylo nalezeno v jedné jeskyni v blízkosti Lachiše.

USHLMM – Jeruzalém, hliněná tabulka ze 14. stol. př. Kr. Tedy 150 let před dobytím města Izraelity. Část této sbírky byla vykopána i v Egyptě v Tell-el-Amarna.

URUSALIMU – Jeruzalém, klínový text z doby asyrského krále Sanheriba, kolem roku 700 př. Kr.

Držadlo nádoby s dvěma otisky pečeti, na nichž je pětispá hvězda a slovo YRSLM – Jeruzalém v starohebrejském písmu ze 4. stol. př. Kr.

Bronzová mince s obrazy kultových předmětů chrámu z doby Heroda I. Nápis zní: „Králi Herodovi“ je z roku 37 po Kr.

Stříbrné peníze z první židovské války, roku 68 po Kr. Znak na penzi je větévka granátového jablka a nápis „Svatý Jeruzalém“.

Mince s nápisem „Judea Capta“ císaře Vespasiána (69–79 po Kr.), na minci je obraz plačící ženy – symbol židovského národa – a vítězný císař.

Fasáda chrámu na minci Šimona Bar-Kochby z let 132–135 po Kr. Je to stříbrná tetradrachna s nápisem „Šimon“ a na rubu pak „Osvobozený Jeruzalém“.

Jeruzalém z doby byzantské 6. století na mozaikové mapě z Madaby. Obraz města je velice živý a názorný.

JERUZALÉM

Jedním z nejvýznamějších a nejpmátnějších měst Izraele je Jeruzalém - hebrejsky Jerušalajim. Ve znaku města je lev, připomínající prastarý název města a chrámu - Ariel, lev Boží. Jeruzalém je nejstarším městem světa. Již kolem roku 2375 je připomínají egyptské prameny - zachoval se hieroglyfický nápis. Za času praotce Abraháma, kdy je o Jeruzalému první zmínka v Písmu sv., slulo město Šálem. Malkísedek, král šálemský, uctil Abraháma chlebem a vínem (Gn 14,18). Ve 13. století př. Kr. vešli Izraelité do zaslíbené země a dobyli Kanaán. Tehdy byl Jeruzalém v rukou Jebusitů a slul Jebus. Když byla země rozdělena mezi dvanáct kmenů izraelských, připadl sever Jeruzaléma kmeni Benjamin, jih kmeni Juda.

Kolem roku tisícého př. Kr. dobyl Jeruzaléma král David, opevnil město, přenesl sem archu úmluvy a ustanovil je sídelním městem. Na skále Moriá, tyčící se uprostřed města, vybudoval jeho syn Šalomoun chrám. Za jeho vlády se stal Jeruzalém kulturním a náboženským střediskem všech izraelských kmenů. Třeba po rozdělení země za Šalomounových nástupců připadl Jeruzalém Judské říši, přece přicházeli mnozí obyvatelé severní Izraelské země do Jeruzaléma, aby tam vykonali své náboženské povinnosti (2 Pa 11,16). Za vlády posledních judských králů město vzrůstalo, počet obyvatel stoupal. Bible mluví přímo o velkém stavebním ruchu. Král Hezekia kolem roku 700 př. Kr. zesílil hradby, postavil pevné věže a vybudoval kanál, přivádějící do města dobrou vodu. Knihy proroků barvitě líčí bohatý kulturní život hlavního města. Roku 587 př. Kr. Nebúkadnesar dobyl po půl druhém roce obléhání Jeruzalém, porobil město, hradby a chrám a odvedl krále a výběr národa do babylónského zajetí. Věčná touha po Jeruzalému, symbolu svobody, je vyjádřena ve 137. žalmu podle hebrejského textu. Po 48 letech, roku 539 př. Kr. vrátili se Židé z babylónského zajetí.

Roku 445 obnovili město. Jeruzalém nabýval svého dřívějšího ústředního postavení v politickém a duchovním životě.

Velekněží byli duchovními i světskými vůdci lidu. Nehemjáš se zasloužil o vybudování nového přívodu vody do města. Opevnil město novými zdmi a obnovil mnohé stavby.

Kolem roku 320 př. Kr. zmocnili se vlády nad městem Řekové. Antiochus Epifanes, sýrský král, velmi se snažil učinit z Jeruzaléma čistě helénské město. Vyplenil město i chrám, pobořil valy, vraždil obyvatele.

Roku 165 př. Kr. povstali Makabejští, aby město osvobodili. Jeruzalém se stal ohniskem bojů za národní a duchovní nezávislost. Po osvobození vládli až do roku 37 Hasmoneovci. Obnovili a posvětili chrám a za jejich vlády Jeruzalém rozkvetl opět do bývalé slávy. Stáří města dokazují, mimo hieroglyfický nápis z roku 2375, ještě jméno tohoto města klínovým písmem asyrským z roku 1350 a písmem starohebrejským, podle nálezu v Ofelu.

Město vzkvétalo i za římské vlády: edomský Herodes Veliký, římským senátem dosazený judský král, snažil se získat oblibu obyvatelstva nákladnými stavbami a výzdobou města. Opravil Chrám a vyzdobil jej takovou nádherou, že byl současníky považován za jeden z divů světa. Hrstka mužů bránila déle než tři roky Jeruzalém, který se vzeprl římskému panství. Podlehli nesmírné přesile římských vojsk. Titus Vespasianus dobyl Jeruzaléma, pobořil město a Chrám zapálil. Jen několik městských věží, západní zeď chrámové předsíně a několik bran v chrámovém prostoru nelehlo popelem. Obležením a posledním útokem Titových vojsk byl počet obyvatelstva zcela zdecimován. Zkáza Jeruzaléma znamenala konec nezávislosti státu. A přece se zase Židé stěhovali do Jeruzaléma, žili mezi troskami a již v druhé generaci povstal Bar Kochba proti Římanům. Povstalci bojovali úspěšně a obsadili město na tři léta. Řím ovšem povstání s nesmírnou brutalitou potlačil. Přeměnil dobyté území v římskou kolonii, kterou nazval Aelia Capitolina, aby slavné dějiny a původ města upadly v zapomenutí.

Roku 636 po Kr. dobyli Jeruzalém Arabové. Tehdy staré židovské město opět ožilo. Byly postaveny nové synagógy, vznikla náboženská Akademie, do níž proudili žáci z diaspory. Arabové uznávali svatost města a nazývali je Al Makdas – Posvátné, nebo al Kuds eš Šrif – Svatostánek. Celých pět set let byl Jeruzalém pod nadvládou islámských kalifů, křižáci v roce 1099 dobyli města a učinili je duchovním střediskem svého jeruzalémského království. Drželi město ve své moci 88 let.

Roku 1187 se zmocnili města Saracéni a vládli mu 300 let, až roku 1517 byli přemoženi Turky. Sultán Suliman opevnil Je-

ružalém hradbami, které dosud stojí. Roku 1860 vzniklo na podnět Moysesů Montefioreho první jeruzalémské předměstí za městskými hradbami. Tak se zrodil nový Jeruzalém. Nové město se rychle rozšiřovalo a brzo bylo hustěji obydleno než Staré město.

Turci drželi Jeruzalém do roku 1917, kdy jej obsadili Britové. V Jeruzalémě sídlil nejprve britský generální štáb, který byl v roce 1920 vystřídán britskou mandátní správou.

Místopis současného Jeruzaléma

V předvečer soboty 5. dne ijaru roku 5708 – 14. května 1948, kdy bylo prohlášení samostatnosti státu Izraele v městě Tel-Avivu, se stává také větší část Nového města Jeruzaléma součástí tohoto státu. Staré město a jeho památky jsou na území Hašemitského království jordánského.

První čtvrť, která byla vybudována za hradbami starého Jeruzaléma, bylo předměstí Miškenot Šaananim, které vzniklo kolem roku 1860 z popudu židovského lidumila Sira Moysesů Montefioreho. O devět let později byla založena předměstí Nachlat Šivá podél silnice vedoucí do Jaffy, Mea Šearim na západ od Damašské brány v blízkosti sídliště kavkazských Židů Kirja Neemana. Za podpory Montefiorova fondu vznikla roku 1883 předměstí Maškaret Mošé a Ohel Mošé na západ od jaffské silnice, roku 1887 Jemin Mošé proti hoře Siónu, roku 1909 Zichron Mošé a roku 1925 Kirjat Mošé, moderní zahradní město na severozápadních svazích.

Rozvoj města vyvolal kulturní rozmach. Hebrejšťina, která byla po staletí jen jazykem liturgickým a literárním, stala se živou řečí. Roku 1863 vyšly první hebrejské noviny. Roku 1881 Eliezer Ben Jehuda začal vyučovat hebrejšťině ve škole spolku Alliance Israelite. V roce 1914 bylo již v Jeruzalémě 18 hebrejských obecných škol, jedna střední škola, dva učitelské ústavy, tři odborné školy, umělecká akademie, hustá síť mateřských škol, náboženské školy a talmudistické učiliště.

Stoupající počet obyvatel přijala předměstí Bejt Hakerem, kde je dnes vysoká škola pedagogická, Bajit Vegan a Jefe Nof, na sever od jaffské silnice čtvrť Romena s městskou vodárnou a jiné.

Základní kámen Hebrejské univerzity byl položen roku 1918, roku 1925 byla slavná inaugurace. Univerzita má fakultu přírodovědeckou, filozofickou, právní a lékařskou. Komplex původních budov je na hoře Skopus. Je obklopen sadem,

v němž jsou vlastní univerzitní budovy, Národní knihovna, Archeologické muzeum, sbírky vzácných biblických rostlin, amfiteátr i nejmodernější fakultní nemocnice na Blízkém východě. Nové univerzitní budovy byly dokončeny v letech 1957–58 na Givat Ram.

V Jeruzalémě je Národní muzeum s velkými sbírkami rituálních předmětů, ukázkami východního židovského umění, vzácnou sbírkou keramických výrobků, obrazárnou a odbornou literaturou. Nedaleko železniční stanice vzniklo moderní zahradní sídliště Talpiot, dále čtvrti Givat Eliahu a Arnona. Jaffská třída, avenue krále Jiřího a třída Ben Jehudy tvoří obchodní středisko města. Sídlem úřadů a veřejných institucí je Rechavia.

Na vrcholu hory Sijón je klášter Dormitio Sanctae Mariae, postavený roku 1910 na místě, kde – podle dávné tradice – zesnula Panna Maria. Na tomto místě stával kdysi starý chrám, který byl roku 1219 zničen. V jeho blízkosti je budova, skrývající hrobku krále Davida. Je to nejuctívanější místo v zemi. Hořejší patro budovy je posvátné křesťanům. Jmenuje se Coenaculum (Večeřadlo). Ve velké ústřední síni zasedl Pán Ježíš se svými apoštoly v předvečer svátku Překročení – Pesach.

Zde byla Poslední večeře Páně. Se střechy, na níž vedou schody, je široký rozhled na Staré, biblické město a chrámový prostor s Omarovou mešitou.

Za starých dob byla hora Sijón opevněna městskou hradbou, neboť hořejší město sahalo až na Sijón.

Archeologické vykopávky odkryly na úbočí zbytky starého sídliště. Mnoho zájemců o památky Svaté země přichází k Herodově jeskyni se zbytky starého mauzolea, postaveného z velkých otesaných kamenů. U vchodu je veliký otočný kámen, nejkrásnější v zemi, který uzavírá vlastní pohřebiště, vybudované ve tvaru kříže. Je to památník, o němž se zmiňuje Josef Flavius v Židovské válce. V mauzoleu byli pohřbeni jen členové Herodovy rodiny. Herodes Veliký je pochován nedaleko Betléma na vrcholu sopečné hory – nazvané po něm hora Herodova. V sousedství krásného sadu jsou hroby Synedria, v křesťanských památkách nazývané hroby Soudců. Synedrion byl za starých časů nejvyšší soudní dvůr o 71 členech. Podle tradice byli jeho členové pohřbíváni v těchto místech. Vchod do jeskyně je vyzdoben umělecky vytesaným reliéfem. Ze středního prostoru jsou do skály vytesány výklenky (kukim), kde byly uloženy rakve.

Od Synedria přivede návštěvníka kamenitá cesta k Biblické zoologické zahradě. Je zde chována většina druhů ptáků a zvířat, o nichž je zmínka v Písmu sv. Na blízkém pahorku Har Hazikanor – Hora vzpomínek, je důstojný památník obětí nacismu.

Jeruzalémské nové město oplývá množstvím památek, svatých míst a křesťanských kostelů. Kostel navštívení Panny Marie v Ejn Karem, terasovitém údolí olivových hájů a vinic, je dvoupatrový. V nižším patře je cisterna a ve výklenku kámen, za kterým se skryl Jan římským vojákům. Ve vyšším poschodí je dochován oltářní výklenek starého křížáckého kostela. Stěny zdobí moderní malby. Nad jeskyní, kde se narodil sv. Jan, je postaven františkánský kostel s basreliéfovou výzdobou v bílém mramoru. Pod dnešním kostelem se zachovaly zbytky staré stavby a mozaiky.

Nad horským srázem je postaven ruský kostel sv. Jana. V Jeruzalémě jsou zastoupeny svými kostely a kláštery mnohé země. Největší z nich, rozsáhlý chrám a klášter Nótre Dame de France, postavili roku 1887 Francouzi pro své poutníky. Ruský komplex s oelkou katedrálou stojí na pahorku, kde tábořili Babylóňané při obléhání Jeruzaléma a kde se řadila římská legie k útoku na Chrám. Polským poutníkům sloužil Dom polski. Řekové vybudovali kostel sv. Šimona v rozlehlém sadu. Habešský kostel zdobí lev z kmene Judova. Existoval také Poutní dům jeruzalémský bývalého Rakousko-Uherska.

Stav Jeruzaléma za tureckého panství

Za tureckého panství v letech 1516–1917 Jeruzalém neustále upadal, až se stal městečkem o 11 000 obyvatelích. Jeho posvátná místa byla čtyři století zdrojem rozbrojů, čehož využívaly velmoci – Velká Británie, Francie, Německo a Rusko – k tlaku na Turecko.

Po válce v roce 1948 byl Jeruzalém rozdělen úzkým pruhem země pod správou OSN na židovskou a arabskou část. Arabskou část, zahrnující Staré, biblické město, spravovalo Jordánsko až do roku 1967, kdy bylo celé město okupováno Izraelem.

Staré město bylo obeháno hradbami prokazatelně již v dobách římské nadvlády, podle tradice v 1. tisíciletí př. Kr.

Na zbytcích římských hradebních zdí byl za tureckého panství, většinou v 16. století za vlády sultána Šulejmána Skvělého (1520–1566), vybudován souvislý hradební pás dnešní podoby.

Zed nářků – asi 14 m vysoká část zdi, složená z kvádrů, použitých při stavbě chrámu Šalomounova a jeho obnovách za Kýra a Heroda, jakož i v arabských a křižáckých stavbách. Zde Židé oplakávali zničení svého chrámu za císaře Tita v roce 70. po Kr.

Chrám Božího hrobu

Chrám Božího hrobu dala postavit Helena, matka byzantského císaře Konstantina v letech 326–335 na místě zvaném Golgota, kde byl ukřižován Kristus. V chrámu lze spatřit kus skály, na němž stál kříž a kámen, kde bylo tělo Spasitelovo potřeno – podle tehdejšího zvyku – vonnými mastmi. Chrám byl několikrát silně poškozen a zničen (Peršané, Fatimovci, oheň, zemětřesení), poté vždy obnoven, často upravován a přestavován, takže představuje směsici stavebních slohů a uvnitř je pro množství kaplí a kapliček zcela nepřehledný. Od zemětřesení v roce 1927 je značně poškozen a opatřen železnou konstrukcí, která chrání stavbu před rozpadnutím. Chrám je rozdělen na části, které patří pod správu šesti různých křesťanských církví. Nahoře je umístěn koptický klášter.

Mešita Umarova

Mešita Umarova – Dome of the Rock, arabsky Haram aš – Šaríf, je na prostranství, kde stávaly chrámy. S pozlacenou, zdaleka viditelnou kopulí, je to třetí nejposvátnější stánek islámu po Kaábě v Mekce a po prorokově hrobu v Medině. Vyznačujícím islámu připomíná návštěvu v Jeruzalémě před jeho mystickou cestou do nebes. Islámská legenda praví:

„Posledního dne svého pozemského života sedl prorok na nádhernou bílou klisnu – al-Búrâq, kterou dostal darem od archanděla Gabriela. Přijel do Jeruzaléma a modlil se zde, dříve než se odebral do nebes, pod naší skálou – Kubbat as – Sachra – kopulí skály. Když prorok opouštěl skálu, zvedla se za ním. Bůh poslal archanděla Gabriela, který držel skálu již vyzdvíženou do výše. Od té doby se skála zdvihá mezi nebem a zemí.”

Mešita Umarova byla postavena za umajjovské dynastie v letech 667–691. Křižáci z ní učinili křesťanský chrám, za Saladina se opět stala mešitou a na sklonku 12. století byla restaurována. V dalších staletích doznala pouze nepatrných změn.

Uvnitř vyčnívá z podlahy, obehnán mříží z dob panství křižáků, skalnatý vrcholek; zde, podle tradice, obětoval Abrahám Izáka. Stál tu i oltář, u něhož se modlil král David a kde později Šalomoun zbudoval svůj nádherný chrám. V podzemí je přístupná jeskyňka, v níž se modlil k Hospodinu král David i Abrahám a kde též rozjímal prorok Muhammad.

Jižní prostranství Haram aš-Šaríf zujímá obrovská mešita Al-Aksá – Vzdálená, protože původní mešita, která stála na místě dnešní mešity, byla tehdy skutečně mešitou Mekce nejvzdálenější. Dnešní prostranství Haram aš-Šaríf tvoří nepravidelný čtverhran, jehož východní strana měří 465 m, severní 300 m, západní 480 m, jižní 280 m. Je podle slov prof. B. Kutala tak veliké jako známé náměstí v Paříži – la Place des Invalides.

Al-Aksa, mešita v blízkosti Haram aš-Šaríf; první mešita tohoto jména se nedochovala. Byla kdysi zbořena a na jejím místě postavili umajjovští chalífové v letech 709–715 novou stavbu, jejímiž staviteli byli byzantští mistři. V letech 747, 771, 1033 byla poškozena zemětřesením a v roce 1033 znovu vybudována. Křižáci přestavěli část mešity na kostel, zbytek na obydlí rytířů a přistavěli budovy, používané jako zbrojnice. Po pádu křižáckého panství i za turecké správy byla mešita udržována, opravována i jinak pečlivě uchovávána. Opět pak poškozena při zemětřeseních v letech 1927 a 1936 a její opravy dokončeny s finanční a odbornou pomocí Egypta v roce 1942. V srpnu 1948 byla poškozena bombou, v srpnu roku 1969 v ní založil příslušník náboženské fanatické sekty požár, který byl však včas uhašen. Mešita svědčí o stavitelském umění několika národů, je vzácná a drahá muslimským sunnitům i šíitům.

Údolí Kidron – Cedron

Údolí Kidron, mezi návrším Mórija –, na němž stojí Dome of the Rock, – a Olivetskou horou. Podle ústního podání je to místo posledního soudu. Proto jsou zde hřbitovy muslimů bezprostředně pod hradbami Starého města, křesťanů přímo v údolí a Židů na odvrácených svazích. Údolím odtéká voda z pramene, který zásoboval Jeruzalém pitnou vodou tunelem dlouhým půl kilometru, údajně ze 7. století př. Kr. Tunel končí v nádrži Siloe – Siloá 17x6 metrů. V údolí jsou čtyři zvláštní stavby, zčásti vytesané přímo do skály, které ústní podání označuje za hrobky z dob krále Davida. Mnozí archeologové

se domnívají, že jsou mnohem mladší, ba dokonce podstatně, neboť způsob jejich stavby má rysy helénského údobí a helénské stavební techniky.

Olivetská hora

Olivetská hora s katolickým kostelem „Karmel Pater“, vybudovaným v letech 1868–1876 francouzskou kněžnou z Tour d'Auvergne a odevzdán řeholnicím – karmelitkám, aby Bohu zasvěcené duše chválily Pána na tomto místě modlitbou, kterou Kristus sám zde oslavil Otce. Proto i název budovy „Karmel Pater noster“, která pozůstává ze čtyř prostranných komnat, galerií, tvořících pravidelný obdélník. Stěny galerií jsou rozděleny na velké plochy, na nichž je v emailu vepsán Otčenáš v 35 různých jazycích, mezi nimi je i český text. Uprostřed jižní galerie připravila kněžna z Tour d'Auvergne pro sebe náhrobek z bílého mramoru, který však zůstal až do roku 1925 prázdný, neboť tělo kněžny zesnulé roku 1891 nebylo sem dosud dopraveno.

Údaje o počtu překladů modlitby Páně jsou z knihy prof. Dr. Bart. Kutala: „Palestina, historicko-náboženský obraz minulosti a přítomnosti Palestiny“ (Hradec Králové 1925).

Gerhard Kroll ve své knize „Auf den Spuren Jesu“, vydané v nakladatelství St. Benno v Lipsku, ve čtvrtém rozšířeném vydání z roku 1972, zaznamenává na straně 427:

„na stěnách v předsíni a v křížové chodbě je znění modlitby Páně napsáno ve více než v padesáti jazycích, na majolikových destičkách“.

Getsemanská zahrada

Getsemanská zahrada na úpatí Olivetské hory s olivovníky, které jsou podle tradice z dob Ježíše Krista. Je zde i jeskyně, v níž se modlil Spasitel, než ho Kaifášovi vojáci zajali. Na místě byzantské baziliky je novodobý chrám s přesnou kopií a zbytky původní mozaiky.

Křížová cesta

Křížová cesta – Via dolorosa. Čtrnáct míst označuje, podle Písma sv. a podle tradice, zastavení na Kristově cestě s křížem

od sídla Pontského Piláta v pevnosti Antonia na Kalvárii. Tehdejší cesta, podle názoru mnohých archeologů, by musela být 2–3 metry pod úrovní současné dlažby.

Chronologický přehled dějin části Zajordánska

Kolem 3 000 př. Kr.	příchod prvních Semitů
Kolem 2 200 př. Kr.	příchod semitských Kanaánců
Kolem 2 000 př. Kr.	příchod semitských Hebrejců
1480 až do 1200 př. Kr.	egyptská provincie
asi 1000–960 př. Kr.	král David
960–926 př. Kr.	král Šalomoun
746–620 př. Kr.	součást asyrské říše
620–539 př. Kr.	součást babylónské říše
539–332 př. Kr.	součást perské říše
332–323 př. Kr.	součást říše Alexandra Velikého
323–197 př. Kr.	součást říše egyptských Ptolemaiovců
197–129 př. Kr.	součást říše Seleukovců
129 př. Kr.–106 po Kr.	říše Nabatejců se sňávkou vlivem a posléze přímou správou Římanů
106–395	součást římské provincie – Syria Palaestina
395–614	součást východořímské říše, později nazývané byzantskou říší
614–638	střídavě součást byzantské a perské říše
638	začátek vlády arabských chalífů
661–750	vláda chalífů z rodu Umajjovců
759–969	vláda chalífů z rodu Abbásovců
969–1009	vláda chalífů z rodu Fátimovců
1070–1085	panství tureckých Seldžuků
1099	první křížová výprava
1147–1270	druhá až osmá křížová výprava
1187	vítězství Saláhuddína – Saladina nad křižáky
1254–1516	součást říše egyptských mamlúků
1516–1917	součást turecké říše
1921–1946	emirát Zajordánsko
1946–1950	království Zajordánsko – Jordánské Hášimovské království rozšířené o území na západním

- 1950** **břehu řeky Jordánu**
dodnes Jordánské hášimovské
království
- 1958** **součást Arabské federace s Irákem**
(únor – červenec)
- 1967** **izraelská okupace území na zá-**
padním břehu Jordánu

(Jordánsko, Institut zahraničního obchodu, ČTK-Pressfoto,
Praha 1978

L. N. Kotlov, Jordanija v novejšije vremja, Moskva 1962

The Middle East and North Africa, Londýn 1971-72

Malý encyklopedický slovník, Academia, Praha 1972)

OKOLÍ JERUZALÉMA NA ZÁPAD K TEL-AVIVU (JAFFA - JOPE)

Silnice z Jeruzaléma do Tel-Avivu klesá k západu. Na příkřím útesu je prastará vesnice Neftová, kde již v biblické době probíhala hranice území dvou kmenů – Juda a Benjamín. Za zákruty říčky Sorek, na úbočí horského pásma, vede izraelsko-jordánská hranice.

Na modrém pozadí se rýsuje velká stavba s věží – hrob proroka Samuela. Ve středověku sem putovali Židé k slavnostní bohoslužbě. Arabové jmenují vrchol „Nebi Samuel“ a křižáci „Hora radosti“, protože odtud shlédli poprvé Svaté město.

Od kolonie Mosá je nádherný pohled zpět k Jeruzalému, na „Ejn Kerem“, zasazený do stříbrně zeleného prostředí četných olivových stromů. V temnězeleném lesíku leží vpravo sanatorium Arsá.

Několik serpentín – „Sedm sester“ – a objeví se po pravé straně starý Kastel, který hlídá krajinu s vrcholu hory. Jméno pochází z latinského castellum – pevnost. Od starých dob ovládal přístup k Jeruzalému. Vlevo od silnice je osada Maos Sión. Z opuštěného kdysi sídliště křižáků Suba Belmont (Krásná hora) vede silnice do Sóby, biblického rodiště Jigála, syna Nátana ze Sóby, reka Davidova. V Ejtaním je dětská tuberkulózní ošravovna, na kopci nad ní pak plicní sanatorium pro dospělé. Krajina je zde velmi zdravá a mnozí opravdu zde nalézají zdraví a sílu.

Při silnici mezi stromy jsou trosky, jmenované Aqua bella „Krásná voda“; zničený benediktinský klášter, postavený křižáky ve 12. století.

V malém příčném údolí je od roku 1920 kevucá Kirjat Anavim (Ves hroznů). Obyvatelé vytvořili na holé skále kvetoucí sady. Výbušninami hloubili jámy do skály, na zádech oslů a soumarů dopravili prst a hnojiva. Tak píď po pídi osazovali úbočí.

Abu Goš je arabská vesnice po levé straně silnice. Je nazvána podle bohaté islámské rodiny, která na počátku 19. století

ovládala celé okolí. Abu Goš stojí na půdě biblického Kirjat Jearim (Město lesů), kterého dobyl Jozue a kde byla uschována Archa úmluvy, než ji David slavnostně přenesl do Jeruzaléma...

„... David šel s radostí přenést Boží schránu z domu Obédédóмова do Města Davidova. Když ti, kdo nesli Hospodinovu schránu, ušli šest kroků, obětoval býka a vykrmené dobytče. A David poskakoval ze vši síly před Hospodinem; byl při tom přepásán lněným efódem. David a všechen izraelský dům vystupovali s Hospodinovou schránou za ryčného troubení polnic“ (2 S 6,12–15).

V místě jsou dva katolické kláštery. Při vstupu do vesnice je benediktinský klášter, vzniklý z velmi zachované křížácké stavby, kterou francouzská vláda roku 1899 obnovila a rozšířila. Klášter stojí na místě staré římské pevnosti. Ve zdi kostela je nápis na kameni „Vexillatio Legionis Pretensis“. Tato slavná římská legie byla v 1. století po Kr. posádkou v Jeruzalémě. Druhý klášter, vyzdobený velikou sochou Panny Marie s Ježíškem v náručí, stojí na vrcholku hory a hledí přes ves k vzdálenému Jeruzalému. Patří francouzským sestrám, které jej nazývají „Notre Dame de l'Arche d'Alliance – Panna Maria Archy úmluvy“ – a připomínají tím, že klášter je na místě domu Abinadabova.

První osadou v judských horách je poměrně mladá kolonie Neve Ilan – Sídlo stromů – založená mladými partyzány francouzského odboje druhé světové války. Leží uprostřed mladého lesa, vysázeného na paměť švédského hraběte Bernardotta na hoře, nazvané Har jearim – Hora lesů –, která podle Písma sv. byla přidělena kmeni Juda. Obyvatelé osady se snaží zalesnit holé kopce v jejich bývalou zelenou nádheru, aby se splnilo proroctví Ezechiellovo:

„A vy, izraelské hory, vyženete své větvoví a ponesete své plody mému izraelskému lidu; jeho příchod je blízko. Vždyť já jsem s vámi, obrátím se k vám a budete obdělávány a osívány“ (Ez 36,8–9).

S vrcholu hory se otvírá nádherný pohled na oblé vrcholky judských hor, na zelené nížiny přímořského pásma, za nímž svítí bílý pruh písku na pobřeží sytě modrého moře.

Ještě několik ostrých zatáček a silnice se blíží k Šea Hagai – Bráně údolí – a pak ubíhá k otevřené rovině. Po levé straně silnice je zanedbaná rozsáhlá budova – chan – kdysi důležitá obchodní zastávka karavan, přinášejcích zboží do Jeruzaléma. Silnice se pak zatáčí v ostrém úhlu doleva a vede po okraji

„Země nikoho“, která leží mezi izraelským a jordánským územím.

Tudy vedla dříve přímá cesta z Tel-Avivu do Latrunu. Dnes úseku mezi Šear Hagai a Latrunem neužívá ani Izrael, ani Jordánsko. Zarostl divokým býlím a keři a ztrácí se v neobděláném pohraničním terénu. Silnice vede přes můstek k jihu a po pravé straně je ústí proražené cesty.

Silnice se blíží křižovatce, nazvané podle nedalekého sídliště Eštaol. Tato osada byla vybudována v nové době. Její jméno pochází ze starých dob, neboť Písmo se zmiňuje o městě totožného jména, náležejícím kmeni Dan. Nedaleko na vrcholku hory bylo město Zorea, rodiště židovského hrdiny Samsona, který v této oblasti působil. Na vrcholku hory je Skála zkázy – Sela Hachurban. Podle židovské legendy byl v době nepřátelského obléhání Jeruzaléma vydán rozkaz, aby každý muž přinesl kámen, z kterých mělo být vybudováno silné opevnění Svatého města. Silný muž, potomek Samsonův, vyrval skálu z úbočí hory, naložil si ji na bedra a vykročil na pomoc městu. Byl ještě v horách, když spatřil kouř a těžký dým, který stoupal nad vrcholky. Poznal, že přichází pozdě, že město již padlo do nepřátelských rukou, hoří Chrám. Duševní síla, která jej poháněla vpřed se zlomila. Klesl pod těžkým břemenem a byl jím rozdrčen. Na památku zničeného Jeruzaléma a jeho Chrámu je od té doby skála nazývána Skálou zkázy.

Nedaleko Eštaolu jsou trosky důležitého biblického města Bejt Šemeš. Odbočíme k nim z hlavní silnice k jihu. Po levici je osada Hartuv (Dobrá voda). V popředí je dnešní Bejt Šemeš, v modravé dáli se rýsují trosky Samsonova rodiště Zorea. Na svahu hory se dochoval kamenný oltář, nazývaný Manoa, po Samsonově otci. Cesta překročí říčku Sorek v místě Samsonovy milostné události:

„Potom se zamiloval do ženy v Hroznovém úvalu. Jmenovala se Delíla“ (Sd 16,4).

Na svazích se daří bohatě plodícímu druhu vinné révy Sorek, zde pěstované. Za železniční zastávkou Hartuv (na trati Jeruzalém Lod) je po obou stranách cesty nový Bejt Šemeš, nazvaný podle biblického místa, jehož rozvaliny se táhnou celým úbočím sousedního pahorku. Cesta k rozvalinám míjí moderní osadu Zorea a výše položený klášter Deir Rafat. Bejt Šemeš bylo za biblické doby místo velmi význačné. Jméno znamená Dům slunce, svědectví, že město bylo sídlem slunečního kultu. Vysvětluje zároveň i jméno Samsonovo.

V jedné z četných bitev Izraelských s Filišťany zmocnili se nepřátelé s velkým jásosem Archy úmluvy. Brzy ji však vrátili,

protože v jejich táboře vypukl mor, který kosil jejich lid, což považovali jako trest za uloupení svátosti. První kniha Samuelová popisuje vrácení Archy:

„a uvidíte: jestliže bude směřovat ke svému území do Bétšemeše, pak nám způsobil toto veliké zlo on; jestliže nikoli, tedy poznáme, že nás neranila jeho ruka, ale stalo se nám to náhodou“ (1 S 6,9).

„Betšemešané právě sklízeli v dolině pšenici. Tu se rozhlédli a spatřili schránu a zaradovali se, že ji vidí“ (1 S 6,13).

Nástěnná kresba z 3. století po Kr. znázorňuje popsanou událost. Pochází ze synagógy v Dura Europos na řece Eufratu. Na obraze je tato scéna – vpravo je vstup do Dagonovy svatyně, před ní jsou rozházeny rozbité bohoslužebné nádoby. Dva jiní vedou spřežení s dary Filištanů na usmíření Bohu Izraele. V pozadí jsou tři postavy Filištanů.

Pahorek v Bejt Šemeš vzbudil pozornost mnohých archeologů. V letech 1911 až 1912 pracovala zde vědecká výprava financovaná britsko-palestinským fondem a v období 1928 až 1933 studijní komise pensylvánské university Haverford College. Obě výpravy odkryly četné starobylé poklady bejtšemešské doby.

Od Bejt Šemeš k jihu se tyčí v dáli na zalesněném vrcholku budova arabské zemědělské školy selesiánské kongregace Bejt Jimal, založené roku 1881. Toto místo je posvátné křesťanům, neboť tam umísťují Kefar Gamlá, nazvané podle Gamaliela, předsedy synhedria – nejvyššího soudního dvora. Gamaliel je velmi známou postavou židovských dějin. Je o něm zmínka v epištolách sv. Pavla, který jej uvádí jako svého učitele. Selesiánský chrám v Bejt Jimal stojí na místě původní pohřební jeskyně, kde podle tradice odpočívá Gamaliel, jeho syn Chaviv a sv. Štěpán, prvomučedník Páně. Jeho pozůstatky byly nalezeny v roce 415 a převezeny do Říma.

Cesta zahýbá vlevo, po levici zůstává Bejt Jimal a již se objevují v dáli trosky biblického Jarmusu, jehož král se spojil s protivníky Jozuovými. Vesnice Zecharijá, dříve jmenovaná Bejt Zecharijá, má své jméno podle proroka Zachariáše, který byl pohřben na protější straně, Bejt Zacharijá na mozaikové mapě ze 6. století má nad budovou nápis řeckou abecedou: „Bejt Zecharijá a svatý Zachariáš.“

Na protější příkré straně je biblické město Azeká. Jeho král se připojil k nepřítelům Jozuovým, ale:

„Hospodin je před Izraelem uvedl ve zmatek. Připravil jim u Gibeónu zdrcující porážku... Když před Izraelem utíkali

a byli na bétchorónské stráni, vrhal na ně Hospodin z nebe balvany až do Azeky; tak umírali" (Joz 10,10–11).

Pahorek byl archeologicky prozkoumán a v roce 1899 Palestinskou výzkumnou společností. Výprava odkryla starobylé opevnění a různé památky, svědčící o životě a dějinách města.

Údolí Elá, které je mezi Zecharií a Azekou, je místem památného boje, kde malý pastevec David zvítězil nad filištínským obrem Goliášem. Údolí se nazývá podle stromu, který v těchto místech roste. Elá – pistácie terpentínová. Údolí se táhne na východ do Jordánska až k Betlému, Davidovu rodišti. Za krále Šaula napadli Filišané údolí a ohrožovali Judeu.

„Pelištejci shromáždili své šiky k bitvě. Shromáždili se do Soka, jež patří Judovi, a utábořili se mezi Sókem a Azekou v Efes – damínu. Také Saul a izraelští muži se shromáždili, utábořili se v dolině Éle a seřadili se k bitvě proti Pelištejcům" (1 S 17,1–2).

Vracíme se do Eštolu a pokračujeme po Keviš hagevura – Cestou udatnosti, začínající v místech, kde se původní silnice otáčí k severu. Silnice pak pozvolna klesá z judského pohoří do údolí. To údolí se jmenuje Šefelá v přímořské rovině. Po její pravé straně se objevuje osada Harel – Boží Hora. Silnice směřuje dále ke křižovatce, nazvané Odvaha. Krátká odbočka vede k památníku, postavenému v místech, odkud je nádherný pohled k jeruzalémskému pohoří. Památník má nápis ze slov žalmu 137 podle hebr. textu:

„Jestli, Jeruzaléme, na tebe zapomenu, ať mi má pravice sloužit zapomene. Ať mi jazyk přilne k patru, nebudu-li si tě připomínat, nebudu-li Jeruzalém považovat za svou svrchovanou radost" (Ž 137, 5–6).

Silnice mísí mladou osadu Mišmar David (Stráž Davidova), kde obyvatelé vesnice obdělávají zavodněná pole, na návrších pěstují aromatické druhy ovoce a vinnou révu. Za návrším, které je porostlé statnými borovicemi, stála osada Chulda z roku 1908, která celá lehla popelem za nepokojů v roce 1929. Dnešní Chulda je postavena na témže místě.

Cesta se vine mírně zvlněnou krajinou, její pahorky jsou osázeny mladými vinicemi. Vpravo mimo silnici je pustý kopec, kde kdysi stálo hrdé město, o němž čteme v Knize Králů i Jozuově, město, které dostal věnem král Šalomoun. Tu stál Gezer, křižovatka dvou starověkých velmocí, Asýrie a Egypta. V době Makabejců zde postavil Šimon pevnost kolem roku 140 př. Kr. Pak už o městě nebylo zmínky až do roku 1902, kdy archeologické nálezy proslavily a postavily do popředí vědecké-

ho zájmu. Vykopávky britsko-palestinského fondu řídil archeolog L. Macalister. Několikaletý výzkum odkryl četné a jedinečné nálezy. Nejstarší jsou, podle odhadu vědců, střepiny hliněné nádoby s nejstarším dosud rozluštěným hebrejským nápisem – Kaleb – což je vlastní jméno, které čteme i v Písmu. Střepina pochází ze 17. století př. Kr. a je dosud nejstarším nálezem objeveným v Izraeli.

Zajímavý je zemědělský kalendář z doby krále Šalomouna. Archeologové se domnívají a odhadují, že pochází asi z roku 950 př. Kr. Starobiblickým písmem jsou do kamene vytesána slova:

„jehož dva měsíce budeš sklízet olivy – jehož dva měsíce ať sejí – jehož dva měsíce ať sejí pozdní plodiny – jehož dva měsíce ať okopávají len – jehož dva měsíce budeš sklízet ječmen – jehož dva měsíce je úroda a slavnost – jehož dva měsíce ať ošetřují vinnou révu – jehož dva měsíce přináší letní plody.”

Kalendář byl odkryt roku 1908 a patří mezi velmi cenné a zajímavé nálezy v Izraeli. Nyní je v tureckém archeologickém muzeu v Istanbulu.

Krychlové závaží s nápisem – Lamelech – králi, připomíná biblická slova: „vážil podle královského závaží.” Je to závaží schválené královskými úředníky. Jiné kamenné závaží má hodnotu – nesef – jiné – pim – opět název staré váhové jednotky. V hrobech byly nalezeny mnohé hliněné lampy, zdobené vrytými znaky, symboly, věcnými motivy i ozdobnými linkami.

Zajímavý je hraniční kámen z druhého století př. Kr. Pochází z doby Makabejských. Hebrejský nápis vlevo říká – Tevun Gezer – hranice Gezeru, vpravo je řecky – Alkios – asi pořečtělý Hilkia, správce Gezeru. Po stavební stránce je zajímavý gezerský vodní tunel s nádrží, asi z roku 1500 př. Kr. Je 67 m dlouhý, 7 m vysoký, je v hloubce 29 m pod zemí.

Silnice vroubená eukalypty se křížuje se silnicí, která vedla z Tel-Avivu (Joppe) přes Latrun do Jeruzaléma.

R a m l e

Ramle je starobylé město. Pochází z roku 716 po Kr. a založil je chalífa Sulejman. Jméno města znamená v arabštině písek. Ramle bylo sídelním městem od dob svého zakladatele až do příchodu křížáků v 11. století. Město bylo kulturním, náboženským a obchodním střediskem kraje. Arabský zeměpisec popisuje město v době svého vrcholného rozkvětu:

„Je to pěkné město, dobře vystavěné. Jeho voda je dobrá a je jí dostatek. Šťavnatých plodů je též nadbytek. Spojuje v sobě mnohé výhody. Leží uprostřed pěkných vesnic, panských sídel, blízko posvátných míst. Obchod je zde úspěšný, trhy báječné... chléb je nejlepšího druhu a nejbělejší. Země je nad jiné požehnaná, její plody jsou přechetné a šťavnaté. Toto hlavní město stojí v úrodných lánách země, chráněno opevněnými městy a úslužnými kláštery.”

Ve středověku mělo město značný hospodářský a obchodní význam. Zastavovali se tu poutníci do Svatého města, karavany vezoucí zboží z východu na západ a ze severu na jih. Křižáci město proměnili ve svou baštu, ale dlouho je neudrželi. Ze starobylé mešity byl nějakou dobu katolický chrám, pak opět mešita. Město má mnoho zajímavých staveb, svědků své minulosti. Z Tisíce a jedné noci známý chalífa Hárún ar Rašíd založil v osmém století ve městě vodní nádrž, zvanou rybník sv. Heleny. Ve středu města u tržiště je velká mešita, přestavěný původní křižácký kostel z 12. století. Klášter sv. Nikodéma a sv. Josefa z Arimatie je sídlem františkánů. Má zajímavou středověkou věž, kterou přistavěli muslimové ve 14. století k velké mešitě, stejně staré jako samo město. Věž je typický minaret orientálních staveb. Jmenuje se Bílá věž, nebo Věž mučedníků podle arabského překladu. U paty věže jsou zbytky starého karavanního serailu, důležité stanice karavanu přivážejících zboží ze Sýrie do Egypta, z Jaffy do Jeruzaléma. Čtvercový půdorys Bílé věže má délku strany 7,8 m. Věž je kamenná, 30 m vysoká. Jejích šest pater je spojeno točitými schody. Stavitel důmyslně řešil nejen náboženské poslání věže – odtud totiž hlásal muezzin své Allah...–, ale i strategický účel. V nejvyšším patře je totiž malá místnost, z níž za válečných dob mohl pozorovatel přehlédnout široko daleko celé okolí.

Tak jako ve staré době je Ramle i dnes důležitou křižovatkou cest. Setkává se tu silnice, spojující Jaffu (Tel-Aviv) ležící na mořském pobřeží s hlavním městem Jeruzalémem, tepnou ze severní Galileje a haifského přístavu do Beerševy a Negevu. Silnice probíhá mezi dvěma železničními tratěmi, z nichž jedna spojuje Jeruzalém s Tel-Avivem, druhá vede z Haify do Egypta.

Nedaleko Ramle je historický Lod. Město Ramle je též východiskem do ajalónského údolí.

Ajalónské údolí

Z města Ramle je vděčný pohled i výlet do Ajalónského údolí. Mišmar Ajalón je osada, jejíž jméno značí Stráž ajalónská, protože údolí bylo vždy klíčem k Jeruzalému. Osada je vybudována na pahorku, který byl svědkem Jozuova vítězství nad nepřítelem, zde zastavil slunce:

„Tehdy mluvil Jozue k Hospodinu, v den, kdy Hospodin vydal Izraelcům Emorejce. Volal před očima Izraele: „Zmlkni, slunce, v Gibeónu, měsíci, v dolině Ajalónu. A slunce zmlklo a měsíc stál, dokud lid nevykonal pomstu nad svými nepřáteli“ (Joz 10,12–13).

Půda Ajalónského údolí vsákla mnoho krve. Zde porazil Juda Makabejský Řeky a zajistil si cestu k hlavnímu městu. Zde také shromažďovali Římané své legie k pochodu na odbojný Jeruzalém. Zde roku 638 vztyčili své stany muslimští Arabové po porážce křesťanských Byzantinců. O několik století později bylo údolí dějištěm křížáckých výprav a útoků na Svaté město. Z horní části osady Mišmar Ajalón je krásný pohled na rozlehlý klášter trapistů, ležící na mýtině ve starém lese.

Vlevo na svahu je arabská vesnice Imwas, což jsou velmi pravděpodobně novozákonní Emauzy. Údolím protéká říčka téhož jména, která se obrací k severu a vlévá se do Jarkonu. V řečišti je v místech, kde opouští údolí, vybudována hráz a nádrž, která zadržuje velké množství vody, valící se z Judských hor v době dešťů. Tak zabraňuje záplavám v níže položených předměstích Tel-Avivu. Zachycená voda slouží zemědělskému zavodňování půdy.

Osada Šáalabim je vybudována v místech biblického města téhož jména. Místo bylo sídlem kmene Dan. Ze Šáalabim pocházel Davidův hrdina Šáalbonit, kterého uvádí druhá kniha Samuelova – Eljachba Šaalbónský (2 S 23,32). V městě byly odkryty zbytky starobylé samaritánské synagógy. V mozaikové podlaze je samaritánský nápis „Hospodin bude kralovat navěky a navždy“ (Ex 15,18).

Silnice se obrací k západu a probíhá úrodnou rovinou, která je osázena pomerančovými sady – pardesy. Odtud pochází proslavené zlaté jablko – tapuach zahav – soudkovité jaffské pomeranče.

Cesta pokračuje na Bejt Dagon – Dům Dagonův. Toto místo připomíná hlavní filištínské božstvo. Zobrazovali svého předního boha půl rybou s hoření částí lidského trupu. Mnozí linguisté odvozují jméno bůžka z hebrejského slova dag – ryba.

Silnice směřuje k Tel-Avivu, značně se rozšiřuje a blíží se k Azoru. Mezi domy jsou rozvaliny křížácké pevnůstky Kastel v údolí.

Lod - Lydda

Z Ramle do starobylého Lodu (Lydda) nejsou ani 4 km. Město je tak staré, že není ani stopy po původu jména. Bylo pravděpodobně opevněno již v době Jozuově. Synové kmene Benjamín město přestavěli a stalo se důležitým střediskem doby biblické. V novozákonní době sám sv. Petr přijížděl často do Lyddy navštívit věrné učedníky Páně. Když Římané roku 70 po Kr. pochodovali na odbojný Jeruzalém, spálili Lyddu. Řekové změnili starý název na Lyddea, nebo Lydda, Římané je nazývali Diospolis – Město boží.

Ve 2. a 3. století bylo město střediskem židovské vzdělanosti. Byla zde známá akademie, do níž se sjížděli učitelé a žáci z dalekých krajů. Lod leží na křižovatce cest, která již za starých dob byla důležitá a podmiňovala hospodářský a obchodní rozkvět města. Odtud pocházeli lodští kupci – proslavení ve staré hebrejské literatuře zdatností, obchodní spolehlivostí a bystrostí. Neustálé boje však podlomily význam města, bylo několikrát pobořeno, vypáleno a vytrpělo tolik bídy a pohrom, že dávné rčení uvádí: „Je deset měřic chudoby a bídy; devět v Lodu a jedna v ostatním světě.“

Rabi Benjamín z Tuleďy, který navštívil Lod roku 1175, zaznamenal: „Je tu jeden Žid, barvíř.“ Barvířství bylo opravdu důležitým pramenem příjmů palestinských Židů ve středověku.

Každý si dnes prohlédne kostel sv. Jiří, v bezprostředním sousedství mešity. Podle tradice se narodil sv. Jiří v Lodu ve 4. století. Sloužil v římském vojsku a strhl protikřesťanské edikty, vyhlášené římským císařem. Byl pro tento čin v roce 303 umučen. Jeho ostatky jsou pochovány v rodném Lodu, který se za raného křesťanství uvádí i jménem Georgopolis – Město Jiřího. Kostel patří řecko-pravoslavné církvi, která roku 1870 obnovila zbytky křížáckého chrámu z 12. století, postaveného nad starším byzantským kostelem ze 6. století.

Mešita je náboženským střediskem lodských muslimů. Její vysoký, štíhlý, bílý minaret byl nově postaven náhradou za starý minaret, pobořený zemětřesením v roce 1927. V mešitě, v její

modlitebně se sloupy, je na jednom z těch sloupů vyryt řecký nápis z byzantské doby 6. století. Nápis v překladu zní:

„Důstojní pastýři, kteří jsou v čele tohoto města, před dávnou dobou osvěceni Kristem, vyzdobili tento proslulý chrám.“

Starobylý Lod je na hlavní tepně, která spojuje sever země s její jižní částí. Veškerá doprava z haifského přístavu do Jeruzaléma prochází Lodem a silnice se připojuje v Ramle na hlavní dálnici, která vede z Tel-Avivu do judského pohoří a dále do Jeruzaléma.

Město Lod je též vyznačeno na historicky velmi důležité mapě Madaba, kde je toto město řecky jmenováno – Lod – Lydda a též Diospolis.

Z Lodu na letiště jsou 4 km. Silnice vede přes kamenný most, vybudovaný roku 1273 za muslimské mamelucké vlády, jak hlásá nápis mezi vytesanými lvy na mostním pilíři. Arabský nápis zní:

„Ve jménu laskavého, milostiplného Boha, jehož požehnání nechť provází našeho Pána, Muhammada, jeho rodinu a všechny jeho druhy! Postavení tohoto svatého mostu nařídil náš pán, nejvyšší sultán el Malek ed-Dhaher Rukn ed-Din Beibars... Nechť Bůh hlásá jejich vítězství a zaručí oběma Jeho milost. A to za vedení poníženého sluhy, který doufá v Boží milost Abd ed-Din es-Savak, jemuž Bůh budiž milostiv stejně jako jeho otci a matce – v roce 671“ (1278 našeho letopočtu).

Silnice se proplétá mezi pomerančovými sady a otáčí se vlevo. Projíždí osadou Kefar Truman a blíží se za přejezdem trati Lod – Haifa k lodskému letišti, které je největším a hlavním civilním letištěm v zemi. Od letiště vzdaluje se silnice k severu. Na obzoru se objevuje vesnice Jehud, biblické sídliště kmene Dan. A již se otvírá široká rovina Óno, o níž se zmiňuje Nehemjáš v Písmu sv. Když po návratu z Babylónu roku 445 př. Kr. opravoval pobořený Jeruzalém, lákali jej nepřátelé z města: „Poslal ke mně Sanbalat s Gešem se vzkazem:

„Přiď, sejdeme se spolu v některé vsi na pláni Óno.“ Zamýšleli se však provést něco zlého. Poslal jsem k nim tedy posly se vzkazem: „Dělám veliké dílo, proto nemohu odejít“ (Neh 6,2–3).

Silnice projíždí osadou Or-Jehuda (Judejské město), mšíš Savion a již vstupuje předměstím Jad Elijahu do Tel-Avivu.

Tel-Aviv

Tel-Aviv je ještě mladé město. V místech, kde je dnes tato moderní metropole, byly před 70 lety pouhé pustiny písečných dun. Nové období v dějinách města započalo v roce 1921, kdy Tel-Aviv obdržel městský statut. Moderní Tel-Aviv byl však stále ještě předměstím starobylé Jaffy. Zvýšené tempo přístěhovalectví přispělo nemálo urychlenému rozvoji Tel-Avivu. Z původní zahradní čtvrti se poměrně v krátké době vyvinulo nesmírně živé město.

Dnes jsou Tel-Aviv a Jaffa spojeny jednotnou městskou správou. Roku 1956 (podle židovského kalendáře roku 5716) mělo město 363 500 obyvatel. Důležitými kulturními památkami dnešního Tel-Avivu je umělecká galerie, divadlo Habima, kde byl ředitelem náš rodák Max Brod. V sousedství je dům Chaima Nachmana Bialika, národního básníka, zakladatele moderního hebrejského básnictví. Uměleckou galerii, zvanou Muzeum, založil roku 1931 Meir Dizengoff, první starosta města. Tam jsou umístěny velké sbírky děl židovských malířů, grafiků a sochařů.

Z nejkrásnějších sadů nejen Tel-Avivu, ale i celé země, je Gan Haacmaut – Sad nezávislosti – vybudovaný podle plánů zahradního architekta na mořském pobřeží v roce 1948. Od svých počátků byl Tel-Aviv závislý na arabském přístavu Jaffě.

Řeka Jarkon přitéká do Tel-Avivu z judských hor a dělí pobřežní nížinu ve dvě části – jižní Šefelá a severní Šaron. Jméno řeky Jarkon odvozuje se z jarok – zelený – připomínající bohatou vegetaci na jeho březích. Biblická doba utvořila řekou hranici mezi kmenem Dan, sídlícím na jihu a kmenem Efraim, sídlícím v kraji na severním břehu. Archeologické vykopávky v těchto místech odkryly zbytky pevnůstky, která v dávno minulých dobách chránila před nepřátelskými nájezdy přístup k řece od moře. Podél břehu Jarkonu je několik zajímavých historických míst. Na východ leží Tel Kasila. Jméno pochází z arabštiny. Stáří a původ osady jsou dosud neznámy. Archeologický výzkum odkryl zajímavé trasy a vrstvy opevnění z doby filistínské, biblické izraelské (železná doba), perské, helenistické i římské.

Necelých sto metrů od pozemku v tel-avivském přístavu je menší, ale archeologicky bohaté naleziště z bronzové doby. Je to pohřebiště, ležící na mírném pahorku; v těchto místech je pahrbek vytvářen nejvyšší geologickou vrstvou, která prostupuje celým pobřežím země. Výskyt drobných pazourků svědčí

o mezolitickém původu. Hroby jsou vykopány do mladšího geologického útvaru.

Pohřebiště je vzdáleno necelých 30 m od moře. Celkem zde odkryli archeologové 18 hrobů, nepravidelně roztroušených na ploše asi 600 m². V rohu mnohých hrobů se dochovaly schůdky, vedoucí do šachty k výklenkům. Jejich účel není dosud zcela jasný. Pravděpodobně do nich zasunovali dělníci sloupky se stříškou, aby se chránili před slunečním žářem. Třináct hrobů bylo jednotlivých, tři dvojité a dva byly určeny pro tři zemřelé. Z 25 pohřbených osob se shledaly zbytky kostí jen ve dvou hrobech. Ve všech hrobech se našly různé předměty, v první řadě nádoby. Misky a talíře byly kladeny k nohám a hlavě zesnulého. V hrobě stály pravidelně dvě nádoby, pithos – vysoká úzká nádoba v řeckém slohu, jedna nebo dvě nádoby stály u nohou. Mnoho osobních předmětů bylo nalezeno in situ – na původním místě – kosmetické schránky u lebky, bitevní sekerka u levého ramene, meč u pasu, pečeť se skarabem na prsou, náramky u paží. Zajímavý je hrob, kde ve východním rohu výklenku je kamenný plůtek, za ním dva džbánečky a jehlička – je to pravděpodobně hrob dítěte, pohřbeného po boku zesulé matky. Bohatě byl vybaven hrob číslo 10, v němž bylo nalezeno dvacet pět kusů historicky zajímavých stříbrných šperků.

Celkem tu bylo nalezeno 24 skarabeů, jen ve dvou případech nemají žádnou kresbu. Zvláštní pozornost budí skarabeus, vyrobený z měkkého, světlemodře zbarveného vápence a ametystový skarabeus s jemnou rytinou. Nálezy prstenů jsou četné, jsou vesměs stříbrné, jen jediný je z bronzu. Nalezené tvary skarabeů jsou typickou ukázkou střední doby bronzové co do velikosti, profilování a výzdoby. Jeden skarabeus ukazuje klečícího muže, pravá ruka mu visí podél těla, levá drží dýku hykského tvaru. Tím se též určuje doba – je z doby středního království v Egyptě, kde bylo nalezeno mnoho dýk tohoto druhu. Pod postavou muže je zdobená palmeta ve tvaru zlatého náhrdelníku a hieroglyf – nbw – značí zlatý a patříčí – Pánu, bohu Ra. Doprovázející znaky – hr – jsou znakem boha Hora, právě tak jako sokol po levé straně, který je mu zasvěcen. Všechny nálezy z tohoto pohřebiště ukazují na střední dobu bronzovou, na dobu upadající vlády Hyksů v zemi.

Vábná je starobylá Jaffa. Již ve starověku byla důležitým mořským přístavem a branou k Jeruzalému. Původ jména vykládají mnozí z hebrejského slova jafé – krásný, jiní říkají, že vzniklo ze jména Jafetova, nejmladšího syna Noemova, který prý založil město, jakmile opadly vody potopy. Rekové je uvá-

dějí ve svých spisech jako Joppa a tento název byl přejat i do Nového zákona. Ve staro-egyptských písemných památkách je citováno jméno Jaffa. Když izraelští kmenové vstoupili na půdu Kanaán, bylo město obehnané vysokými valy a nedobyli je. Dědictví kmene Dan je označováno hranicí před Jaffou. Za vlády krále Šalomouna byla Jaffa jeruzalémským mořským přístavem. Za Makabejců se stala dějištěm dramatických událostí. Město obývali tehdy řečtí obchodníci, kteří si Jaffu oblébali pro její výhodnou polohu u moře. Za vítězství Judy Makabejského se jaffští Řekové krutě pomstili na židovských sousedech. Pozvali je na své lodi a pak sta Židů našla hrob v mořských vlnách. Judův bratr Šimon Hanasi dobyl Jaffy a přeměnil ji v židovské město, bránu, kudy Izrael posílal své výrobky do sousedních zemí. Za odboje proti římské moci obyvatelé Jaffy velmi strádali. Rozhodli se, že město opustí na svém loďstvu. Sotva vypluli, zvedla se větrná bouře a mnozí se potopili. Kteří se zachránili, našli pak na pevnině smrt v boji s římskými meči. Římané byli velmi pyšní, že se jim podařilo zničit judské loďstvo. Vydali pamětní peněz. Na lici je ušitá žena, symbolizující poraženou Judeu, na rubu je palma, symbol izraelské země s nápisem „Judaea navalis”.

V době římské nadvlády žila v Jaffě jen nečetná židovská obec a přece dala ve 2. až 4. století národu učence, jejichž tal-mudistická studia jsou známa pod jménem „Učení jaffských mudrců”. Ve středověku byla Jaffa postižena těžkými pohromami. Jednu dobu byla sídlem řecko-katolické církve a biskupství, později se stala svobodným hrabstvím. Roku 1267 bylo staré město pobořeno a po dlouhá staletí zůstalo téměř mrtvé. V 17. století povstalo město z trosek a nová Jaffa brzo zase získávala důležité hospodářské postavení. Napoleon dobyl vzrůstající město roku 1799.

Jaffský přístav je uváděn jako nejstarší přístav světa. Několikrát je o něm zmínka v Písmu sv. Chrámu, král tyrský, slibuje Šalomounovi: „Slyšel jsem, co jsi mi vzkázal. Pokud jde o dřevo cedrové a cypřišové, vyhovím každému tvému přání. Moji služebníci je stáhnou z Libanonu dolů k moři a já z nich dám dělat vory; po moři je dopravím až na místo, které určíš. Tam je dám rozpojit a ty je dáš odtáhnout. Také ty vyhovíš mému přání a budeš dodávat potravu pro můj dům” (1 Kr 5,22–23). Když Židé stavěli druhý Chrám, opět se rozhodli použít ke stavbě libanonských cedrů. Ezdráš zaznamenává: „Dali peníze kameníkům a tesařům, potravu, nápoj a olej Sidónanům a Týranům, aby dopravovali cedrové dříví z Libanonu k moři do Jaffy podle

povolení, které jim dal perský král Kýros" (Ezdr 3,7). V proroctví Jonášově čteme: „Ale Jonáš vstal, aby uprchl do Taršíše, pryč od Hospodina. Sestoupil do Jaffy a vyhledal loď, která plula do Taršíše" (Jon 1,3).

Po staletí vystupovali zbožní poutníci v jaffském přístavu na půdu svaté země. Mnozí poklekali a líbali vytouženou zemi. Jaffský přístav byl také branou, odkud zhlédli první návštěvníci Svatou zemi. Jaffské moře je častým tématem židovských legend. Vyprávějí, že všechno stříbro a zlato, které se sesype ze ztroskotavších lodí do moře, přináší vodní proudy do Jaffy. Před dávnými časy nabídl moře své poklady Šalomounovi a odtud prý pocházelo jeho veliké bohatství. Od jeho dob moře znovu shromažďuje poklady a vydá je, až se naplní doba, podle zásluh nejspravedlivějšímu z nejspravedlivějších...

Sv. Petr často pobýval v Jaffě, zde vzkřísil i manželku svého učedníka Dorkase. V úzké uličce pod majákem byl – podle tradice – v místech, kde dnes stojí Malá mešita, domek koželuha Šimona, u něhož byl často sv. Petr hostem. Na střeše jeho domu měl i své proslulé vidění a s Božím pokynem o vztahu k pohanům. V arménském klášteře ukazují turistům Napoleonu ložnici, ovšem autentičnost této místnosti není zaručena.

Silnice k jihu prochází předměstím Giv'at Alij a Bat Jan – Dcera moře – vzniklo v roce 1925. Má překrásnou písčitou pláž, jež vábí mnoho návštěvníků z biblického okolí, kteří tu rádi tráví volné chvíle. „Adamova skála" se nazývá útes nedaleko mořského břehu. Je tak výrazný, že si jej povšimli i středověcí poutníci. Neznámý cestovatel ze 12. století popisuje tuto skálu ve svém cestopise: „Cestou jsme potkávali podivuhodný druh žlutě skvrnité ryby lososovitého druhu. Ve velkém množství plavou ke skále Adamově, dotknou se jí, jako by ji políbily a ukláněly se před svatostánkem – pak teprve plavou dále svou cestou".

Ramat Gan

Dřívější zemědělská osada Ramat Gan, 3 km severně od Tel-Avivu se svými 70 000 obyvateli, se řadí na čtvrté místo největších měst v Izraeli. Je to město čisté s hezkým kulturním prostředím. Obyvatelé jsou právem hrdi na svůj Ramat Gan – Zahradu na výšinách.

Na západním okraji Ramat Ganu je na místě starého sídliště Pahorek Napoleonův. Svě jméno obdržel podle francouz-

ského vojevůdce, který zde roku 1779 tábořil, když obléhal Jafu. Pověst vypráví, že pahorek nanесли za jedinou noc Napoleonovi vojáci, aby svému generálu poskytli vyvýšeninu, s níž by přehlédl nepřátelské řady a řídil bitvu. Archeologický průzkum, prováděný zde Hebrejskou univerzitou, odkryl mnoho zbytků starého města, jehož dřívější název není dosud známý. Arabové jmenují pahorek Tel-Džeriše – místo mletí. Na řece Jarkonu je totiž tzv. Sedm mlýnů, kde Arabové dávali mlít své obilí.

Benej Berak.

Dnešní město Benej Berak vzniklo z osady, kterou založili roku 1924 ortodoxní přistěhovalci z Polska. Svou osadu nazvali biblickým jménem města, které podle knihy Josue: „Sedmý los vyšel pokolení Danovců pro jejich čeledi. Pomezí jejich dědičného podílu tvořily: ... Bené-berak...” (Joz 19,40–45).

Za římské nadvlády bylo město středem židovského vědeckého. Benej Berak byl domovem mnohých učenců. Ve 2. století byl duchovním vůdcem města proslavený Rabi Akiba, stoupenec Bar Kochbův. Jeho jméno je uvedeno v pesachové Hagadě, která jmenuje čtyři učence. Seděli v Benej Berak celou noc a podle tradice rozmlouvali o osvobození z egyptského zajetí, až přišli žáci a oznámili: „Rabotejnú, higia zeman kriať šemá šel šacharít” – „Náš učitel, nastal čas říkat ranní modlitbu”.

Dnešní dějepisci tuší, že ona slova „higia zeman” – nastal čas – bylo heslo, vyzývající k povstání. Okolí osady bylo velmi úrodné. Dodnes je živá pověst vyprávějící o poutníku, který procházející místem uviděl kozy, pasoucí se pod říčkovníky. Pod slunečními paprsky tryskala sladká šťáva z plodů a mísila se s kozím mlékem, které bohatě pěnilo do dřívky. I zvolal poutník nadšeně: „Hle, toto je země, která přetéká mlékem a medem!”

Benej Berak tkví v náboženské tradici otců. Jak na počátku tohoto letopočtu, tak i dnes je baštou židovského učení. V osadě je několik ješivot – talmudistických učilišť a od roku 1955 je i sídlem univerzity Bar Ilan. Za čtyřleté přípravy k bakalářství projde studující 144 cyklů přednášek, z nichž 40 povinných jej seznamuje se studiem bible, talmudu, hebrejského jazyka a literatury s dějinami.

Petach Tikva

Petach Tikva – Dveře naděje – je nejstarší židovská zemědělská osada v Palestině. Je často uváděna jménem Em hamašavot – Matka zemědělských osad. Byla založena roku 1878 jeruzalémskými Židy. Jméno tohoto města zvolili z proroctví Ozeáš:

„Proto ji přemluví, uvedu ji na poušť, budu ji promlouvat k srdci. Zas jí dám její vinice, dolinu Akór jako bránu k naději” (Oz 2,16–17).

Údolí Achor (Akór), o němž je zmínka, leží v sousedství Jericha v Jordánské nížině. Petach Tikva je dosud hájem citrusových stromů a plodů. Dnes je spíše krajem smíšených polností, jak prosazuje znak města – pomerančovník a pluh se Salomounovým příslovím „Kdo obdělává svou půdu, nasytí se chlebem” (Př 12,11).

Silnice pokračuje dále na východ. Po pravici je osada Givat Hašelošá – Výšina tří. Silnice dále pokračuje k vodárně s velkou čerpací stanicí. Vodárna se jmenuje Roš Háajin – Hlava pramenů. Zde totiž vyvěrají prameny řeky Jarkon, která odtud teče kápu, obtéká Tel-Aviv a vlévá se do Středozemního moře. Silnice se pak blíží k návrší, na kterém jsou trosky pevnosti Antipatris. Vznikla roku 35 př. Kr. Její zakladatel Herodes ji nazval jménem svého otce. Podle židovské tradice vítal na tomto místě roku 333 př. Kr. velekněz Šimon a jeruzalémští předáci Alexandra Velikého na jeho cestě do Egypta. Sv. Pavel, apoštol národů, byl vězněn v Antipatris, když jej vojáci vlekli z Jeruzaléma a Caesareje, odkud byl deportován do Říma. Antipatris byla postavena na troskách starého Afeku, kdysi strategicky důležitého biblického města. Rozprostíral se při hlavní silnici, jdoucí ze severu k jihu podél přímoří ke křižovatce cesty do Šilo, náboženského střediska izraelských kmenů, dříve než dobyly Jeruzaléma. V okolí Afektu svedli Izraelští důležitou bitvu s Filišťňany v době Soudců, za života proroka Samuela, asi roku 1066 př. Kr.

Migdal Cedek

Migdal Cedek – Věž zbožných – stojí nedaleko historického místa. Zde byla pevnůstka, která se snažila zadržet nápor římské legie, postupující roku 70 po Kr. na Jeruzalém. Dlouho odolávala přesile římských vojáků, až podlehla. Pozornost

upoutá též nápadná stavba na hřebenu hory. Podle průzkumu je částečně postavena z kamenů staré křížácké budovy z 12. století, na jejímž zbořeníšti stojí byzantské budovy asi z 5. století. Je dochován poval vstupních dveří s řeckým nápisem „Umučení svatého Keryka“. Světec byl mladičkový chlapec, kterého Římané umučili i s matkou ve 4. století.

Bejt Nehemia

Bejt Nehemia se nazývá po Nehemjášovi, synu Chachaliáše, který roku 445 př. Kr. vybudoval Jeruzalém po návratu Židů z babylónského zajetí. Poněkud dále po pravé straně je nová osada Chadid. Leží proti návrší biblického Chadidu. Místo bylo starým opevněným městem již v době Jozuově. Za Makabejské doby bylo pevností hájící cestu od pobřeží k Svatému městu. Při křižovatce leží dvě osady, Kefar Daniel a Gimzo. Pak se již rýsují proti modrému nebi obrysy Ben Šemen, osady, jejíž jméno pochází z Izajáše: „Zaspívám svému milému píseň mého milého o jeho vinici: Můj milý měl vinici na úrodném svahu“ (Iz 5,1).

Rechovot

Mezi bohatými oranžerieri se vine cesta k jihu do Rechovot. Rechovot založili polští Židé v roce 1890. Jméno pochází z 1. knihy Mojžíšovy: „Pak postoupil dál a vykopal další studni; o tu se již nepřeli. Pojmenoval ji Rechobót (to je Prostorná) a řekl: „Teď už nám Hospodin poskytl prostor, abychom se mohli na zemi rozplodit“ (Gn 26,22).

Vesnice Kefar Gavirol vznikla na místě staré osady Kubi-ba. Jméno vesnice připomíná slavného učence rabiho Šelomo ben Gavirola. Dále pak se silnice blíží k přímořské dálnici, která spojuje severní města s Aškalonem na jihu. Na břehu moře je Javne, vyskytující se jméno v Písmu i Talmudu. Je to starobylé město Jabnil, důležité středisko tehdejší židovské vzdělanosti a kultury, též sídlo učenců. Svého vrcholného rozkvětu dosáhlo brzy po pádu Jeruzaléma.

Když Jochanan, syn Zachariášův, viděl, že pád Svatého města je nevyhnutelný a neodvratný, přistoupil, podle pověsti, před římského vojevůdce a požádal, aby mu bylo svěřeno město Javne i jeho učenci. Vojevůdce jeho přání vyhověl a Jocha-

nan se odebral do Javne a založil u moře první učiliště, které nazval Keren Javne – Vinice javneská, protože žáci seděli v řadách na zemi jako réva na vinici.

Dnešní židovští badatelé vděčí za mnohé svým předchůdcům, mudrcům z Javne. Odtud pocházejí rané začátky sepsání Mišny, která byla dokončena koncem 2. století v Galileji. Ve středověku bylo širé okolí obydleno židovskými rodinami. Tehdy se kraj nazýval Darom – Jih, na rozdíl od sídlišť v Galilejských horách, nazývaných Cafan – Sever. Uchovalo se staré rčení „Pro bohatství se musíš ubírat k severu, vědomosti však posbíráš na jihu”.

Na úpatí dávného telu – návrší – stojí mešita, bývalý křesťanský chrám, pocházející z křižácké doby. Na západním cípu vesnice se tyčí stavba, jejíž část i přístavky jsou kryty kopulemi. Arabové nazývali stavbu Abu Chureira. Za středověku se udržovala pověst, že je hrobka nejproslulejšího židovského učenice, rabiho Gamaliela, který žil v Javne koncem 1. století po Kr.

Úrodnými, pečlivě obdělávanými lány, pomerančovými sady a vinicemi pokračuje silnice do Gedery. Jméno Gedera značí ovčín a je biblickým místním jménem. Kniha Jozuova je uvádí (15,36) mezi místy dědictví Judova. Na hranicích Gedery je slepecká škola a 20 domov nesoucích jméno archanděla Uriela. Uriel znamená „Mým světlem je Hospodin, Bůh”.

Ze silnice, směřující k jihu, odbočuje cesta po 2 km na západ ke Kanot, což je množné číslo slova kaná, větve. Připomíná příslib žalmu, že „větve vinné révy posílí mateřský keř”. Kanot leží uprostřed mnoha družstevních osad. Keren Javne – Vinice javneská – je sídlem hlavního talmudistického učiliště „ješivá”.

Gan Javne

Gan Javne – Zahrada javneská – je vzkvétající „mošavá” v krásném údolí Jehuda.

Silnice se blíží ke křižovatce Mašmi a šalom – Hlasatel míru – což je jedno z četných jmen Mesiáše podle proroctví Izajášova. Kirjat Malachi, městečko, které založili kalifornští Židé. Jméno, připomíná dárce, neboť Kirjat Malachi – „Město mého anděla” – je překladem španělského Los Angeles. Připomíná zároveň i jméno proroka Malachiáše. V těchto místech se silnice rozděluje ve dvě větve. Jedna z nich vede k jihu k hlavnímu městu Negevu Beerševu, druhá do Aškalonu.

Negeva

Osada Negeva byla založena před válkou. Tehdy byla její jižnější výspou, neboť jen sem sahaly židovské osady v jižním směru. Jméno z citátu – vanegaba – značí k jihu, jak řekl Hospodin praotci Abrahamovi:

„Poté, co se Lot od něho oddělil, řekl Hospodin Abrahamovi: Rozhlédni se z místa, na němž jsi, pohlédni na sever i na jih, na východ i na západ, neboť celou tu zemi, kterou vidíš, dám tobě a tvému potomstvu až na věky” (Gn 13,14–15).

Jakubovi, jeho vnuku, rovněž zaslíbil:

„Tvého potomstva bude jako prachu země. Rozmůžeš se na západ i na východ, na sever i na jih. V tobě a v tvém potomstvu dojde požehnání celé lidstvo” (Gn 28,14).

Migdal Aškalón

Migdal Aškalón – Věž Aškalónu – stojí na půdě arabského Midždalů. Je spojeno ve správný celek se starobylym Aškalónem. Staré město sestává z domků, slepených z hlíny a natlačených těsně vedle sebe do úzkých, křivolakých uliček. Na východním okraji města je pamětní deska, připomínající biblické zaslíbení Aškalónu, potomkům Judovým po návratu ze zajetí. Barnea nazývají Aškalónští část pozemků, ležící severně od Aškalónu při mořském pobřeží. Je to spíše rekreační oblast. Hlavní třída Barnea se jmenuje Samsonova třída podle hrdiny, o němž mluví kniha Soudců:

„Tu se ho zmocnil duch Hospodinův, sestoupil do Aškalónu a pobil tam třicet mužů. Pobral jim jejich výstroj a dal sváteční šaty těm, kdo rozluštili hádanku. S planoucím hněvem se pak vrátil do otcovského domu” (Sd 14,19).

Trosky biblického Aškalónu jsou z nejdůležitějších starých dějin Palestiny a Blízkého východu. V dějinách Aškalónu zapsaly se události a příběhy Fílištínců, Izraelitů, Egypťanů, Řeků, Římanů, křižáků a muslimů. Křižáci je jmenovali Eskalon, Arabové Askalan. Původní jméno není známo.

V 2. tisíciletí př. Kr. zkřížili zde své zbraně nepřátelé egyptských faraónů s národy asijskými. Aškalón hrál nemalou úlohu již na úsvitu dějin. Egypťští faraónové se postavili vždy proti každému, kdo jim stál v cestě: proti Nubijským, Liby, asijským národům, ba i Egypťanům, kteří překáželi jejich Liby, asijským národům, ba i Egypťanům, kteří překáželi jejich vý-

bojným plánům. Měli ve zvyku zaznamenávat na hliněné lodce jména svých protivníků, kteří bránili jejich rozpínavosti. Obětovali bohům a rozbíjeli loďku se slovy: „Jako rozbijíme tento korábek, tak ať všemocný bůh rozdrtí pýchu a moc našich nepřátel.“ Na střepině takové loďky pocházející z 2. tisíciletí př. Kr. – (z doby 12. a 13. dynastie) – nalezené v Sakará, je prokletí krále kanaánského i vládce jeruzalémského, šemešského, chacorského, starobylého Bejt Šemeš i Aškalónu. „Vládce Iskanu Ghaikim a všech jeho nevolníků.“

Začátkem 2. tisíciletí př. Kr. byl Aškalón kanaánským městem, které nepodléhalo egyptské vládě. Aškalón měl přirozený přístav. Jeho zázemí bylo úrodné, měl dostatek vody a vhodnou půdu pro zemědělství. Přirozené podmínky učinily z Aškalónu kulturní a obchodní středisko, bylo proto přirozené, že egyptští vládci směřovali vždy na Aškalón. Také si jej podrobili. Ve 14. století př. Kr. byl Aškalón zásobárnou Egypta, dodával ovoce, hovězí dobytek, med a olej. Aškalón nesnášel těžkou ruku nadvlády egyptské a často se bouřil.

Ramses II. (1291–1224 př. Kr.) byl faraón, který potlačil aškalónské povstání vojenskou výpravou. Obraz z této doby, vytesaný do zdi paláce v Karnaku, představuje egyptské obléhání Aškalónu. Město je na kopci, obklopeno dvojitými hradbami, v nichž jsou dvě brány. Egyptští vojáci na město útočí. V jedné řadě stojí muži ozbrojeni štíty, za nimi útočníci s meči a kopími v ruku. Egyptan se sekerou se snaží rozbít bránu, jiný leze po žebříku na vrchol hradby. Obležení zvedají beznadějně ruce. Jeden pozvedá hrdě svícen. Obraz doprovází hieroglyfický nápis „Ztroskotanec, kterého zajalo jeho božství“, praví „jest mi blahem být mu poddán, je radostné překročit hranice. Ať se ujme svého dědictví, naše ústa budou velebit jeho udatnost v neznámých zemích.“ Aškalónské zpodobňuje s dlouhými vousy, někteří z nich mají vyholenou hlavu. Jiní mají dlouhé vlasy – připomínka Samsona! Ženy klečí v pokoře.

Od 12. století př. Kr. často útočili nepřátelé na Aškalón. Města tehdy dobyli „mořští obyvatelé“. Od té doby se mluví o Aškalónu jako o důležitém filištínském městě současně s Gazou a Ašdodem. Odtud napadali Filištíňané území obydlené kmenem Dan, Juda a Efraim. Samson zvítězil nad Aškalónskými a ve svém rozhořčení zaútočil na Filištíňany, protože je zradili a umlouvali se proti němu s jeho manželkou (Sd 14,19). Zda Aškalón patřil Judovi, je těžko říci. Dávná tradice praví, že Juda porazil „jeho pobřeží“ (Sd 1,18). Kniha Jozuova neuvádí Aškalón mezi městy, jež náležela Judovi. Snad kmen Juda sídlil

v přímořských městech v zemi Filišťňanů, Gaze a Aškalónu na počátku osídlení země Izraelity, avšak později se pravděpodobně museli Aškalónu vzdát. Jako ostatní filišťínská města, tak také Aškalón vzýval semitské bohy Dagona a Ašéru. Filišťínští se rychle přizpůsobili Semitům v Kanaánu a přijímali jejich jména. Filišťínská města byla celou biblickou dobu správně jednotkou. Aškalón Filišťanů podržel svou moc velmi dlouho, až do časů asyrských a babylónských bojů. Filišťané uměli dobře válčit, bojovat, podrobovat si jiné.

Aškalón na mapě Madaba ze 6. století je opevněn, východní brána otevřena, po jejích bocích jsou dvě věže, nad ní okno. Před ní náměstí, vroubené portikem. Nápis „Aškalón“, zlomkovitě egyptský, udává místo, kde byl chrám, postavený na paměť egyptských mučedníků roku 310 po Kr. Aškalón byl za časů Filišťanů nejen střediskem jejich kultury, ale též silnou pevností protiizraelského smýšlení.

Když Saul podlehl filišťínským úskokům, David ve svém bolu zvolal: „Neoznamujte to v Gatu, nezvěstujte to v ulicích Aškalónu, ať se neradují dcery pelištejské, dcery neobřezanců ať nejásají“ (2 S 1,20).

I Jeremjáš pronesl Boží pohrůžku: „Gáza si vyholí lysinu, Aškalón zajde. Pozůstatku lidu z jejich doliny, dlouho si ještě budeš zasazovat smuteční zářezy?“ Běda, Hospodinův meči! Jak dlouho si ještě nedopřeješ klidu? Uklid se do pochvy, mírni se, ustaň! Jak bys mohl mít klid? Hospodin mu dal příkaz proti Aškalónu a proti mořskému pobřeží. Tam jej vykázal“ (Jr 47,5–7).

A prorok Ámos napomíná pyšné město Filišťanů: „Vyhladím z Ašdódu toho, jenž tam sídlí, z Aškalónu toho, jenž drží žezlo, proti Ekrónu obrátím svou ruku; vyhyne pozůstatek Pelištejců, praví Panovník Hospodin“ (Am 1,8).

Za římské vlády vzniklo ve městě mnoho nádherných budov. Král Herodes Veliký, který se, podle tradice, v Aškalónu narodil, vyzdobil bohatě své rodné město. Josef Flavius: „A pro obyvatele Aškalónu postavil lázně a s velikým nákladem vybudoval fontány, vydláždil nádvoří, obklopující zámek, obdivuhodný svou rozlohou i řemeslnickou prací.“

Římské peníze z Aškalónu z počátku prvního století mají vlevo na líci římskou veslici se zahnutým zobcem a s nápisem As(kalon), na rubu je bohyně Aškalón, na jejíž hlavě je hradba a věž, symbol opevněného města. Vpravo je holubice s nápisem As(kalon), na druhé straně je opět bohyně města. Za muslimské éry byl Aškalón nazýván „nevěstou východu“. Rabi Benja-

mín z Tudally, který zde projížděl roku 1170, zaznamenává v cestovním deníku: „Přijížděli sem obchodníci ze všech koutů světa a uzavírali tu obchody... žije tu přes dvě stě Židů”.

Křižáci dlouho bojovali o Aškalón, až roku 1270 muslimové město zcela zničili. Začátkem 19. století Angličanka lady Hester Lucy Stanhope prozkoumávala okolí starobylého Aškalónu. Doufala, že najde zlaté a stříbrné poklady. „Palestine Exploration Fund” prováděl v místech vykopávky v letech 1920 až 1921. Odkryli základy četných staveb, několik soch a sloupů. Z četných památek jsou to: mramorový stolek s nádhernou řezbářskou prací, dokonale zachovalý květinový ornament, svícen, šófar, lulav a etrog. Pocházejí ze staré synagogy druhého až třetího století po Kr. Zajímavá je pečeť se starohebrejským nápisem, jež náležela Avigale, manželce Asijahuově, z osmého století př. Kr.

Z přístavu jsou asi 2 km na pláž nového Aškalónu. Necelý kilometr severně je velmi zajímavě vymalované pohřební sklepení z římské doby. V rozích vlevo i vpravo od vchodu se pnou větvíčky vinné révy, jsou bohatě obtěžkány listím a hrozny. Připomínají posmrtnou hostinu, která byla, podle zvyku řecké mytologie, zalévána vínem. Mezi vinnými větvemi, úponky a hrozny je ženské poprsí, znázorňující Demeter, bohyni plodnosti a matku země. Nad ní je Gorgona, mytologická žena s hady ve vlasech. Dole je pes, pronásledující gazelu. Po straně chlapec, naklánějící se nad košem plným hroznů. Nedaleko něho druhý chlapec stojící na špičkách, který trhá hrozny a plní koš. Na druhé straně je pasoucí se gazela, Pan, bůh stád a pastýřů, hraje na rákosovou flétnu. Obklopují jej ptáci, zobající zrna hroznů. Nástěnná malba proti vchodu znázorňuje idylickou scénu: dvě nymfy sedí na břehu potoka, nymfa odpočívající vlevo je opřena paží o převrženou amforu, z níž vytéká voda do potoka. Vlevo vstupuje do vody žízňící býk. V opačném rohu je jestřáb, který vyhlíží malou rybičku, plovoucí v potoce. Velmi malebné je pozadí. Tvoří je lotosové květy, rozličné druhy ovoce, bohaté listoví a mezi nimi prolouvající kachny. Vymalované pohřební sklepení je i po dvou tisíciletích velmi dobře zachovalé.

Necelých osm kilometrů severně od Aškalónu je město Ašdód. Kralická bible uvádí město Ašdód jménem Azot: „V zemi Izraelců nezanechal žádné Anákovce; nějací zůstali jen v Gaze, v Gatu a v Ašdódu. Přesně jak Hospodin řekl Mojžíšovi, tak zabral Jozue celou zemi a dal ji Izraeli za dědictví, podle toho,

jak byli rozděleni na kmeny. A země žila v míru bez válek" (Joz 11,22–24).

Anakim – obři, je snad neurčité označení těch, kdo v městě zůstali a kterých si nikdy nepodrobili. Ve 12. století př. Kr. připadlo město Filištanům a stalo se jejich kulturním a náboženským střediskem a hlavní oporou v rovině Šefelá. Dějiny nevědí o Ašdódu nic až do filištínského podmanění. Písemné památky žádné země se o něm nezmiňují před izraelským údobím.

Tel – návrší, na kterém stávalo starobylé město – je uprostřed opuštěné arabské vesnice Istud. Střepiny, které se zde nacházejí svědčí o velkém stáří města, neboť jsou tu i zbytky z doby starokanaánské – konce 2. tisíciletí př. Kr. V těchto místech bylo asi celá tisíciletí stálé sídliště. Střepiny vyprávějí o zaměstnání obyvatel v kanaánském, izraelském, helénském a římském období. Filišťané pocházeli z egejského ostrova a rozšířili se ve 12. století po celém pobřeží Palestiny i podél egyptských hranic. Hieroglyfický nápis z doby Ramsese III. (1195–1164 př. Kr.) popisuje filištínský vpád slovy:

„Náhle se zdálo, že se celá země hýbe. Všichni byli přikryti úděsem. Žádná země neodolala jejich zbraním. Byli mezi nimi Peleset – Filišťané – Ceker, Šekeleš... rozpráhali své paže po celém okrsku zemském, jejich srdce plna důvěry a odvahy. Naše plány se zdaří.“

Ramses III. je však v bitvě porazil a Filišťané se stáhli od egyptských hranic a zaplavili palestinské pobřeží. Stali se jeho pány od Karmelu až ke Gaze. Je pravděpodobné, že se v Gaze a Aškalónu usídlili s egyptským svolením, neboť tato města byla v rukou Egyptanů. Moc Filišťanů se brzy rozšířila i na Ašdód, Ekrón a Gat. Odtud útočili na izraelské kmeny Juda, Dan Benjamin a Efraim. Písmo neuvádí schematicky filištínská sídliště, ale podle činů soudce Samgara, syna Anatova, a Samsona vidíme, že boje izraelských kmenů s Filišťany byly v době Soudců velmi časté (Sd 3,31 a kap. 14 až 16).

Filišťané vynikali nad kanaánské obyvatelstvo i nad Izraelity vysokou technikou i organizací. Egyptské obrazy je představují v mužném postoji, vlasy ozdobené peřím, ozbrojené tak, jak uvádějí řecké prameny egejské národy. Filišťané jistě byli první, kteří užívali kalené ocele, železa smíšeného s dřevěným uhlím. Zpracovávali kovy, hlavně železo, z něhož kuli zbraně v době, kdy Palestina užívala jejich železa v zemědělství a řemesle.

„V celé izraelské zemi nebylo možno najít kováře. Pelištejci totiž říkali: „Jen ať Hebrejové nevyrábějí meče ani kopí“.

Když si kdokoli z Izraele chtěl dát naostřit rádlo, motyku, širočinu či radlici, musel sestoupit k Pelištejcům. Naostření rádla, motyky, trojzubce a širočiny a zakalení ostnu stálo jeden písm" (1 S 13,19-21).

Tavicí jámy, nalezené v oblasti Tel Jemme, Tel Kasla a Bejt Šemeš potvrzují biblické svědectví o monopolu Filištanů, z něhož pramenila jejich hospodářská a vojenská přesila.

Začátkem 11. století př. Kr. znamenali Filištané nebezpečí pro izraelské kmeny. Jejich vysunuté bašty jako Ašdód a Ekrón se staly pevnými základnami, odkud podnikali neustálé výpady. Vnikli až k hoře Efraim, zmocnili se náboženského střediska v Šilo a dosadili tam své správce. V Šilo uloupili Archu úmluvy a přenesli ji do chrámu svého boha Dágonu v Ašdódu. Filištané nikdy nevytvořili na půdě Palestiny vlastní národní kulturu, ani náboženství. Mísili se s lidem kanaánským, přijímali jeho jazyk, náboženství a zvyky. Stále se stěhovali a tak přicházeli do styku s nejrůznějšími národy. V jejich památkách se mísí prvky egejské, maloasijské, syrské, palestinské a egyptské. I jejich keramika je konglomerátem. Není proto divu, že jakmile se usídlili v Kanaánu, přijímali i prvky kanaánského náboženství. Písmo připomíná zvláštnost:

„Pelištejci vzali Boží schránu a zanesli ji z Eben-ezeru do Ašdódu. Pelištejci tedy Boží schránu vzali, přenesli ji do domu Dágonova a vystavili ji vedle Dágonu. Když Ašdóďané druhého dne vstali, hle, Dágon ležel tváří k zemi před Hospodinovou schránou. I vzali Dágonu a dali ho zpět na jeho místo. Druhého dne ráno vstali, a hle, Dágon zase ležel tváří k zemi před Hospodinovou schránou: Dágonova hlava a obě jeho ruce ležely uraženy na prahu. Z Dágonu zůstal jen trup" (1 S 5,1-4).

Uzijáš, judský král, rozšířil svou moc až na mořské pobřeží:

„Vytáhl a válčil s Pelištejci a strhl hradby města Gatu, hradby Jabne a hradby Ašdódu. Vystavěl města kolem Ašdódu na území Pelištejců" (2 Pa 26,6).

Od konce 8. století př. Kr. dovídáme se o Ašdódu z asyrských nápisů. Ašdódský král Azuri nechtěl platit králi Sargonovi výkupné, proto jej Asyřané sesadili a dosadili na trůn svého oblíbence Ahimitu. Ašdódští se nevzdali, vypuklo povstání a jeho vůdce Jamani se spojil s Egypťany a bojoval proti Asyřanům. Trestná výprava Sargonova město pokořila, mnozí obyvatelé utekli do vyhnanství a Asyřané povolali do města své obyvatele z dálných provincií. Do provincie přináležel i Gimtu (snad Gat) a Azdudim (Ašdód Jam). Sancherib ještě rozšířil

svou moc na úkor Izraelských. Řecký historik Hérodotos vypráví, že egyptský faraón Psametik obléhal Ašdód 29 let. V bojích Babylónu s Egyptem město velmi utrpělo, bylo pobito a zapáleno. Ozvěnu ašdódských změn nalézáme často ve slovech proroků. Ámos (1,8) říká: „Vyhladím z Ašdódu toho, jenž tam sídlí, z Aškalónu toho, jenž drží žezlo, proti Ekrónu obrátím svou ruku: vyhyne pozůstatek Pelištejců, praví Panovník Hospodin”.

Sofonjáš (2,4) se zmiňuje o zkáze:

„Gáza bude opuštěna. Aškalón se stane zpustošeným místem, Ašdód bude vyhnán za poledne, vyrván bude i s kořeny Ekrón”.

Jeremjáš již předvídal úplnou kapitulaci Východu a jeho podmanění Babylónem – i zbytek Ašdódu. Jejich prorocká slova nemohou být pochopitelně přáním, jsou však jistě silným ohlasem asyrských a babylónských útoků na město.

Z izraelské doby pocházejí různé vykopávky z rozhraní 2. a 3. století př. Kr. Mramorová deska s vyrytým svícem a hebrejským nápisem Šalom a řeckým „Boží požehnání”. Je to asi úryvek ze Šalomounových Přísloví: „Boží požehnání kéž přijde na ně!”

Za perské vlády se Ašdód brzy vzpamatoval a stal se hlavním městem satrapie, která zaujímal část území Judy a Šefelá. Ašdódský vliv zasahoval hluboce do života Judey a mnoho Židů pojaly manželky ašdódské. Nehemjáš uvádí:

„V oněch dnech jsem také viděl, že si Židé brali ašdódské, amónské a moábské ženy. Jejich děti pak mluvily zpoloviny ašdódsky, ale nedovedly mluvit židovsky. Hovořily jazykem toho či onoho lidu” (Neh 13,23–24).

Ezdráš a Nehemjáš brojili proti tomuto úkazu velmi důrazně a žádali rozloučení těchto manželství. Vždy bylo napětí mezi Ašdódskými a Judskými. Ašdódští se totiž spojili s Araby a Amonity a bránili Nehemjášovi opevnit znovu Svaté město. V helénské době byl Ašdód hospodářsky důležitý a podržel si moc až do dob Hasmoneovců. Bylo tam stále středisko Dágonova kultu a Dům Dágonův stál dosud ve městě. Jonatan, bratr Judy Makabejského, zapálil město a zničil modloslužebný chrám. Jan Hyrkanus posílil židovskou moc v Ašdódu. V Pompeově době pak Židé pozbyli města. Říman Gabinius vybudoval Ašdód, rozšířil jeho území, které sahalo až k Javne, Lodu, Bejt Govrin a Aškalónu. Po nějakou dobu bylo v moci krále Heroda, který je daroval manželce římského imperátora Augusta. Obyvatelé města byli smíšení. Pouze málo památek, část

synagógy a řeckohebrejské nápisy svědčí o židovském osídlení města. V tomto ašdódském kotli se mísilo nesmírně dlouho mnoho národností, které se přetavily ve zvláštní etnickou skupinu. Ašdóďané tak vytvořili jedinečný jev, totiž zvláštní nářečí „ašdódštinu“.

Silnice se blíží k nové železniční trati do Beerševy. V pozadí jsou zbytky biblického Gatu, který s návrší střežil kraj i cestu k Jeruzalému. Gat býval velikým městem, jeho jméno znamená „lis na víno“. Archeologové odkryli do skály vytesaný lis. Do čtvercové nádrže našlapávali vinaři hrozny, šťáva stékala rýhou do níže vytesané jámky. V těchto místech se narodil obr Goliáš. David při zprávě o úmrtí krále Saula nařikal: „Neoznamujte to v Gat, nezvěstujte to v ulicích Aškalónu, ať se neradují dcery pelištejské, dcery neobřezanců ať nejásají“ (2 S 1,20).

Z Gatu pravděpodobně pochází i hudební nástroj, který uvádí žalm 8,1: „Pro předního zpěváka podle gatského způsobu“.

Koncem biblické doby byl Gat zničen, ale jeho jméno se zachovalo. Z Gatu cesta pozvolně stoupá a s pahorku je pohled na lachišské návrší a na Bejt Govrin. Staré město bylo centrem římské doby. Septimius Severus navštívil je a zaručil obyvatelům města privilegia. Od té doby se jmenovalo úředně Eleutheropolis – Město svobody. Talmudistická literatura uvádí bejtgovrnské učence ze 2. a 3. století. Křižáci, kteří zde vládli ve 12. století, je nazývali Gibelin. V cestovním deníku zaznamenává rabi Benjamín z Tudely kolem roku 1175, že v městě sídlí židovské rodiny. Na návrší objevil dominikánský řád z francouzské Archeologické školy v Jeruzalémě zajímavé tři podlahy, které pocházejí ze tří různých časových období. Pozoruhodné jsou náměty podlahových mozaiek – „Lovec medvědů“ – „Pastevec ovce“ – „Kůň přivázaný ke stromu a obraz dvou pávů, držících v zobáku girlandu s řeckým nápisem“ – „Vyzdobil jsem dům Krista, Pána Všehomíra, mozaikami“. Podlaha a vstup ať připomíná jeho žáka, poníženého sluhu Obediána“.

Z Bejt Govrin do starobylých jeskyň Marejša jsou asi 2 km. Marejša skrývá v sobě hebrejské slovo: Roš – hlava. Souvisí to snad s okolností, že město leží na vrcholku a ovládá celé okolí. Judský král Rehobeam jej opevnil. Roku 115 př. Kr. dobyli tento pahorek Makabejští. Archeologové Palestinského výzkumného fondu objevili starobiblické město při vykopávkách v roce 1900. Marejšská naleziště jsou velmi bohatá a nesmírně zajímavá. Mnohé nálezy jsou dokonale zachovalé. Zazname-

náváme jen několik ukázek: Řecká bohyně Afrodité, bohyně krásy a lásky. Sedm hvězd kolem její hlavy ji symbolizuje jako nebeské božstvo. Řecká amfora, dovezená s vínem z Řecka. Na uchách má řecké znaky: jméno kněze je poškozeno, jméno obchodníka s vínem Antigonos. – Olověné závaží (124 gr) s nápisem „Když Agathokles byl dohlížitelem na váhy a míry“. Cenné je kolumbarium, které se arabsky nazývá „es Suk“ – tržiště. Bylo odkryto na západním úbočí marejšského návrší. Je 30 m dlouhé, 2 a čtvrt metru široké.

V údolí východně od Marejšy jsou jeskyně, vyzdobené kresbami. Pocházejí z 2. století př. Kr. a byly odkryty roku 1902. Podle plánu pohřebiště je ve zdi 44 výklenků, vytesaných do skály, nad každým je řecké jméno, nápis a název ozdobné kresby. Zajímavý nápis říká „Apollophanes, syn Sesmaiův, po 33 let vůdce Sidónských v Marisse, se těšil nejlepší pověsti a byl oblíben u všech současníků. Zemřel, dokončiv 74 let svého života“. V hlavní místnosti nad 3. výklenkem zleva je vyryto – (náhrobek) Meerbalův. To je pořečtený tvar fénického jména Maherbáal – Dar Baalův. „A uvědomte mého krále, že neustále vyhlížíme znamení z Lachiše, plníce rozkazy, které nám udělil náš pán, avšak nevidíme Azeku...“ napsal velitel svému vojenskému představenému do hlavního stanu v Lachiši. Tyto řádky bezradnosti psal za válečných útrap v ohroženém městě. Judská města podlehla náporu babylónských dobyvatelů. Pouze Azeka a Lachiš ještě odolávaly přesile. Pisatel hleděl netrpělivě do dálky a vyhlížel smluvená znamení, která nepřicházela ani z jedné, ani z druhé pevnosti. Dopis je z posledních památek. Azeka se již zmítala ve smrtelných křečích, Lachiš již nedával znamení. O dva – tři dny později padly obě poslední ještě vzdorující výspy do rukou babylónských uchvatitelů.

Dopisy s tímto textem se našly ve třicátých letech při archeologických vykopávkách v pahorku Tel ed Duweir, ležícím asi 10 km od Bejt Govrin. Nález těchto dopisů měl velký význam pro přesnější určení některých biblických míst. Tel ed Duweir je nesporně Lachiš. Přírodní podmínky Lachiše byly velmi příznivé pro vznik ústředního města a opěrného bodu celého kraje. Jeho jméno se vyskytuje již v evropských i babylónských pramenech. Shodně uvádějí jeho výhodnou strategickou polohu, což nepřímo potvrzuje i Písmo.

V 1. polovině 2. tisíciletí př. Kr. byl Lachiš důležitým střediskem jižní Palestiny. V 2. polovině 2. tisíciletí byl důležitým kanaánským městem. Z el-amarnských zápisů, které sahají do 14. století př. Kr. se dovídáme o současné vzpouře v Lachiši.

Obyvatelé se vzbouřili proti egyptským utlačovatelům, spojili se s Chabiru (či Apiru), v té době neklidným živlem v Palestině, Syrii. I když si Egypt podrobil celé kanaánské území, byl faraón spíše vládcem podle jména, než skutečným pánem. Spojeným králům kanaánským a Chabiru se podařilo vymanit se z područí Egypta, pod jehož panstvím zůstalo jen málo měst. V čele povstání byla města Lachiš, Gezer, Aškalón. Nepochybně měl Lachiš zvláštní politickou i vojenskou důležitost. Pro Egypt znamenal možnost vojenského dohledu na severní výspě, pro Kanaán byl vysunutým bodem na jižní hranici. Archeologický průzkum odkryl na východní straně kanaánský chrám s troskami oltáře a schody, které k němu vedly. Důkladný průzkum ukázal, že zde jsou tři chrámy nad sebou. Nejstarší vznikl v období mezi 1470 až 1400. Druhý mezi 1400 až 1325, nejmladší mezi 1325 až 1220 př. Kr. Z posledního chrámu se dochovaly trosky sloupů, překrásný portikus, oltář, hlavní chrámová loď, obětní ohniště a komnaty kněží. Ač všechny předměty sahají do doby kanaánské, je na nich přece zřejmý egyptský vliv. I náboženské motivy připomínají egyptská božstva. Bronzový meč, pocházející z let kolem 1700 př. Kr. – doby praotců, nese zřejmé stopy sinajské abecedy, prototypu, z něhož vzešlo kanaánské písmo. Kanaánské písmo je též vyryto na hliněném džbánu z let 1225 př. Kr. O charakteru Lachiše, jako kanaánského města v předvečer dobytí Jozuem, není dnes pochyb.

Jozue za svého tažení proti spojeným jižním kanaánským knížatům dobyl Lachiše a odtud pak vedla výprava na Eglón a z Eglónu do Hebronu, který též dobýval (Joz 10,31–32,36). Jozue si připravoval cestu k Judským horám; tak důležitá byla poloha Lachiše.

Biblická sdělení potvrzují archeologické nálezy. Kanaánský chrám, vybudovaný v 15. století, byl úplně zničen ve 13. století př. Kr. Mnozí vědci jdou tak daleko, že určují přesné datum zboření Lachiše; kladou je do roku 1220 př. Kr. Je jisté, že se události sběhly v poslední třetině 13. století.

Osídlení Lachiše v příštím údobí je pouze chudičkým odleskem slavné minulosti. Bylo tu jen primitivní sídliště, ohraničené úzkou zídou. Izraelské kmenové zřízení nemělo ještě jednotné správy a řízení. Neuměli ještě vybudovat pevnost podle kanaánského vzoru. V době královské se okolnosti změnily. Lachiš je zase důležitým strategickým bodem Judey. Král Rechabeám opevnil město proti nájezdům kočovných kmenů od pouště a proti Egyptu. Zbytky opevnění judského Lachiše jsou zajímavé. Městská brána byla dvojitá, s dvojími vraty. Prů-

chod branou byl řešen v úhlu, takže nebylo tak snadné vniknout nepříteli do města. Velmi důležité jsou nálezy nástrojů, pocházející z 8. a 7. století př. Kr. Hebrejské pečete z té doby mají jména – Chošeá, Safan, Sofna, Zariahu, Mešulam, Semech, Achilelech, Tanchem, Magen, Ševna a Achav. Různé pečete z 8. století př. Kr.: Hebrejská pečeť ve tvaru brouka skarabea. Je vyryt s roztaženými křídly a nápisem ve starohebrejském písmu „Samech le Achimelech” – „Le melech Chevron” králi Chevronu – „Le Šebna ben Achab” – náleží Šebnovi, synu Achabovu. Střepina džbánu s nápisem „Bat le melech” – Bat králi. Bat je stará dutá míra, o které je zmínka v Písmu, uvádí ji prorok Ezechiel i knihy Královské.

Když král Amasjáš byl tísněn povstáním v Jeruzalémě, utekl do Lachiše, avšak marně tam hledal úkryt před svými odpůrci (2 Kr 14,19–20). Když Sancherib, asyrský král (704–681), zaplavil svým vojskem Judeu, obléhal Lachiš. Došel všech opevněných měst, aby odřízl Judeu od Egypta. Asyrský král přeměnil Lachiš ve vojenskou základnu.

Z Lachiše napadl asyrský vojenský velitel Ravšaké Jeruzalém. S velikou armádou obléhal Svaté město, které se zachránilo, podle textu Písma, opravdu jenom Božím přispěním, zázrakem. K těmto událostem se vztahují slova proroka Micheáše:

„Zaprahejte do válečného vozu, obyvatelé Lakíše; tady je počátek hříchu sijónské dcery. Vždyť v tobě byly shledány nevěrnosti Izraele! Proto se rozejdete s Mórešet-gatem; domy Akzibu (to je Lži) obelžou izraelské krále” (Mi 1,13–14).

Sancherib, vraceje se vítězně domů, rozkládal, aby v Niniive vytesali do kamene památku vítězství nad Lachišem, svědka jeho slávy. Sancherib se účastnil osobně bojů. Sedí na trůnu, drží v ruce šíp a je obklopen svými veliteli a vojskem. Všichni čekají na jeho rozkazy. Za ním stojí dva judští mužové, pokorně se uklánějí jeho královskému božstvu. Nápis říká: „Sancherib, král všehomíra, král asyrský, usedl na trůn (nimeđu) a přehlížel odtud nápor na la-ki-su (Lachiš)”.

Lachišští jsou oblečeni v rovné roucho s krátkými rukávy, suknice jim sahá až ke kotníkům, jsou bosí. Vlasy mají krátce zastřiženy, vousy zvlněny. To jsou obležení Judští, zde již zcela přemoženi. Pod třemi malými okénky jsou vrata, jimiž se valí proud mužů a žen, vynášejících svůj majetek z dobytého města. Ovzduší je plné trosek a válečného pustošení. V Sancheribových análech mluví král o zkáze judských měst jako o celku: „Vládce Židů Ezechiaš se nesklonil pod mé jho. Obléhal jsem 46 jeho silných měst, pevností i velký počet malých vesnic a do-

byl jsem je... odvlékl jsem odtud 200 150 obyvatel, mladých a starých, mužů a žen, koní, oslů, mezků, velbloudů a všeho dobytka vysokého i malého a jednal jsem s nimi jako se svou válečnou kořistí. Jeho jsem uvěznil v Jeruzalémě v jeho vlastním královském sídle; je jako pták v kleci.”

Je zajímavé, že budovy, vytesané asyrským sochařem, se velmi podobají zbytkům města, které odkryli archeologové ve třicátých letech při průzkumu biblického Lachiše. Pro svou strategickou polohu bylo město znovu vydáno útokům. Naposledy je napadla útočná vojska babylónská. Nebúkadnesar II. (605–560) obléhal město a zničil je ohněm. Nedaleko městské brány našli archeologové 21 dopisů z doby obležení. Dopisy jsou psány na střepeinách. Celkem obsahují sto úplných řádek a velmi mnoho úlomků. Vědci usuzují, že znalost písma byla již v té době rozšířena a biblický jazyk, kterého užívá Jeremjáš a knihy Královské, byl hovorovým jazykem a užívaným nářečím v době předcházející pádu Jeruzaléma a Judey. Zápisy mají různý obsah. Nalézáme zde potvrzení o přijatých dávkách, soupis návštěv a přehlídek, jsou mezi nimi záznamy o vojenských událostech; je tu i seznam smluvených znamení, písemné propuštění vojáků, jinde i výkřik, líčící hrůzu opevněného města v době tragického obležení. Všechny dopisy mají jedno společné. Jsou naplněny hlubokou vírou Božích služebníků, odevzdaností do Jeho rukou, nikde ani stopy po modloslužebném kultu. Ty dopisy jsou věrným svědectvím, jak hluboce zakořenila náboženská očista a obnova, jež provedl král Joziáš. Ve slovech proroka Jeremjáše je potvrzení bojů o Lachiš a celou Judeu: „Prorok Jeremjáš mluvil v Jeruzalémě k Sidkijášovi, králi judskému, všechna tato slova. Vojsko babylónského krále bojovalo proti Jeruzalému a proti všem zbylým judským mostům, proti Lakíši a Azece; z opevněných judských měst zůstala jen tato města” (Jr 34,6–7).

To byly opravdu poslední dny Lachiše, neboť tehdy ze všech měst držel vládce jeruzalémský jen Lachiš a AZEKU: Nálezy svědčí o hrozném ohni, kterým Babylóňané zničili město. Město bylo dvakrát zničeno, poprvé roku 597, kdy král odešel do vyhnanství, podruhé roku 587. Pak se již Lachiš nikdy nepozvedl ke své dávné a veliké slávě.

Eglón

Biblický Eglón bylo též důležité opevněné město; jméno se dochovalo v arabském tvaru Ajlan v nedalekých zříceninách.

Již v roce 1892 pracovali zde archeologové Britsko-palestinského výzkumného fondu, poprvé mimo hranice Jeruzaléma. Rýče nezasáhly příliš hluboko, a přece odkryly zajímavé doklady. Z prvního stadia průzkumu pochází deska z pálené hlíny, popsaná po obou stranách klínovým písmem. Pochází z let kolem roku 1460 př. Kr. Dopis je dokladem nepřijemného ovzduší vzájemné nedůvěry a zrady v 15. století. Vizme vlastní text: „Egyptskému veliteli řekni: K tvým nohám klesám, máš se dovědět, že Šipti-ba-lu a Zimreda se smluvili a Šipti-ba-lu řekl Zimredovi: princ z Jaramu mi napsal: Dej mi šest luků a tři kopí a tři meče. Opravdu povstanu a vypravím se proti králově zemi a vy budete mými spojenci!”

A pak mluví o obvinění z urážky veličenstva, řka: „Kdo se domlouvá proti králi, jest Pápu. Pošlete ho, ať tak promluví přede mnou. A nyní jsem vyslal Rab-ilu, aby jej přivedl před tebe v této záležitosti”.

Na střepině džbánu z doby kolem roku 1400 př. Kr. jsou tři znaky zřetelné. Pravděpodobně starobylý zápis slova Bela, což je vlastní jméno vyskytující se v Písmu velmi často.

Tel Jamne

Ve starobylém městě Tel Jamne vedl roku 1957 archeologickou výpravu Flinders Petrie, který ztotožnil Tel Jamne s biblickým místem – Gerar. Řecká keramika z roku 450 př. Kr. byla nalezena ve vykopávkách v Tel Jamne. Je vyzdobena čistým řeckým klasickým slohem. Umělec zpodobňuje ženu, sedící v křesle. Sahá po klenotnici, kterou jí podává stojící žena. Obě ženy jsou oblečeny v dlouhé řecké roucho, na hlavách mají věnec z vavřínových listů, v uších dlouhé náušnice. Též výzdoba hrdla nese typické znaky řeckého umění.

Za první světové války tábořily na úpatí pahorku Tel Jamne britské vojenské jednotky a vojsko australské divize. Poněkud dále byly nepřátelské jednotky turecké, posílené německými spojenci. Děšť granátů odkryl nádhernou mozaikovou podlahu, která dnes zdobí australské válečné muzeum v Melbourne. Na horním okraji mozaiky je řecký nápis „Tento chrám byl vyzdoben bohatými mozaikami; náš nejvyšší biskup... a nejzbožnější Jiří, kněz a svatý člověk, v roce 622, podle éry gazské v desátém roce obžalován”. (561–562 po Kr.).

Pokračujeme-li stále k jihu, blížíme se k Negevu, zemi patriarchů. Vpravo je osada Šuvá – Návrat. Jméno místa se odvo-

lává na žalm 126,4 „Hospodine, změň náš úděl, jako menší potoky na jihu země!”

Dále k jihu odbočuje silnička k vodní nádrži Jošivijá, místu, které bylo osídleno již za starých dob. Osada Kirjat Haġdi je uvedena již na mapě Madaba ze 6. století. Blízké osady Tif-rach – Květ, Ranen – Zpěv, Maslul – Silnice, Peduim – Vykoupení; je to seskupení jmen, která pocházejí z proroctví Izajášova 35,1–10.

Starobylý Patis i nedaleká osada přijala toto jméno. Patis – Kladivo – uvádějí egyptské prameny již v 9. století př. Kr., i mapa Madaba ze 6. století po Kr. Biblické místo Šeruhén, jehož jméno je i v obrázkovém písmu egyptském hieroglyfickém. Trosky starého města leží na jižním břehu říčky Besor. V biblické době patřilo kmeni Šimeónovu, držiteli Negevu. Egyptské prameny zde připomínají velké vítězství nad severním nepřitelem, pastýřským kmenem Hyksů. Arabové nazývají toto místo Tel Faḡa. Flinders Petrie prozkoumal tento pahorek a mylně se domníval, že našel zbytky biblického Bejt-Pelet. Tak nazval i knihu, popisující jeho zajímavé nálezy z roku 1930.

Nálezy z 12. století př. Kr. – řezby ze slonoviny: „Vládce se svými služebníky; Návrat z lovu; Chytání ptáků do sítí v bažinách; Muži se brodí ve vodě, v níž plavou ryby”.

Nálezy z 5. století př. Kr. – stříbrná mísa v podobě květu lotosového a sběračka s rukojetí ve tvaru ženského těla.

Beerševa

Beerševa je hlavní město Negevu, moderní dějiny počínají rokem 1880, tureckou nadvládou v Palestině. Město leží v místech, kudy kráčely prastaré biblické dějiny. V okolí tábořil praotec Abrahám, jeho ovce spásaly porost na okolních pahorcích. Již jméno města připomíná biblické události. Jedni je vykládají jako Studna přísahy, druzí jako Studna sedmi. Zde se sešel praotec Abrahám s Abímelechem, králem gerarským, jak uvádí první kniha Mojžíšova (ve 20. a 21. kapitole). Také Izák, Abrahámův syn, bydlel nedaleko studní. Jákob, vnuk Abrahámův, postavil své stany v těchto místech a odtud putoval k severu. Když Jozue rozdělil zemi mezi kmeny izraelské, Beerševa s okolím připadla kmeni Šimeónově, jeho dědictví leželo mezi hranicemi Judey, Beerševa byla v biblických dobách nejjižnějším sídlištěm, odtud pochází výrok „od Danu po Beerševu”,

často v Písmu citovaný (Sd 20,1; 1 S 13,20; 2 S 3; 10,17 a dále; 1 Kr 5,5; 2 Pa 30,5).

Velmi zajímavé jsou vykopávky blízkého okolí, které svědčí, že Negev nebyl vždy pouhou poustinou. V městském muzeu je velmi mnoho střepin i krásně dochovaných nádob a keramiky z negevských písků.

Beerševa se nazývá srdcem Negevu. Od východní strany vede silnice z Ejn Gedi, od jihu nová silnice z Ejlatu, od jihovýchodu ze Sedomu, ze západu od Rafije, ze severu od Jeruzaléma. Vykopávky posledních let na březích beerševské říčky odkryly stopy předhistorického osídlení v chaleolitické době 4 000–3 000 př. Kr.

Z Beerševy k Mrtvému moři jsou krajiny mlčení, krátery a ostré barvy, které neskutečně září. První kniha Mojžíšova mluví o ohni a síře, o pobořených městech, o zkáze, kterou Hospodin seslal na neřestnou Sodomu a Gomoru. O ní svědčí mrtvá poustina mezi hroživými černými kameny, kde krouží jen vrány a ozývá se štěkot šakalů. Nehybná plocha Mrtvého moře usnula v ostrém slunečním světle. Hluboké brázdy a trhliny vyryl solí přesycený vzduch do vápencových skal. Ve vlhkém parnu, které často překročí i 50 stupňů Celsia, vytváří solný povlak jedinečné útvary v krajině, která působí nepředstavitelně úsnivě.

Biblický Sedom je opravdu znamením hříchu. V knize Genesis je zpráva o této otřesné události v dějinách spásy (Gn 19). I pátá kniha Mojžíšova připomíná: „... celou zemi spálenou sírou a solí, že není osévána, že v ní neklíčí a nevzchází žádná bylina, že je vyvrácena jako Sodoma a Gomora, Adma a Sebójim, které vyvrátil Hospodin ve svém hněvu a rozhořčení, všechny pronárody řeknou: „Proč tak Hospodin s touto zemí naložil? Proč tento veliký planoucí hněv?“ (Dt 29,22–23).

Prorok Ámos zdůrazňuje: „Podvrátil jsem vás, jako jsem podvrátil, já Bůh, Sodomu a Gomoru; byli jste jako oharek vyrvaný z plamenů ohniště. A přece jste se ke mně nenavrátili, je výrok Hospodinův“ (Am 4,11).

Masada

Masada hebrejsky znamená pevnost, byla svědkem pohutých událostí. Biblisté kladou v tato místa pobyt Davidův, když prchal před Saulem. Jsou jen dvě krátké zmínky: v díle Strabonově „Geographica“ a v Pliniově „Naturalis historia“,

v nichž se dočteme o přírodních podmínkách („Masada castellum in rupe et ipsum haud procul Asphaltite“). Všechny záznamy o pevnosti pocházejí z historických děl Josefa Flavia. Podle jeho údajů postavil původní pevnost na opuštěné rovině v Judské poušti západně od Mrtvého moře velekněz Jonatan a nazval ji Masada. („Válka židovská“ VII.). Na jiném místě se zmiňuje o Masadě: „pevnost, patřící starobylým králům, kteří ji postavili, aby chránili svůj majetek a své životy“.

Tuto verzi dějepisci odmítají, neboť tehdy bylo zvykem, že místo neslo jméno svého královského zakladatele. Založení pevnosti Jonatanem nedatuje přesně počátky pevnosti. Není jasné, postavil-li Jonatan pevnost již v době, kdy zastával úřad velekněze, či za dnů, kdy se bránil v Judské poušti Bacchidesovi, což spadá do polovice druhého století př. Kr. Masada se objevuje i později velmi často v dějinách Judey.

Za vlády Hyrkánovy byla Masada nejpevnějším místem země. V roce 42 př. Kr. se píše: „Antipater, Herodův otec, opíral se v rodinných bojích o vládu pevnosti v Masadě. Též Herodes ji zvolil za své bezpečné útočiště ještě dříve, než se stal vládcem. Třiatvacetiletý uprchl od partského Antigona. S matkou, sestrami, s milovanou Maraimnou – Miriam z rodu Hasmonovců, její matkou Alexandrou a jejím bratříčkem Aristobulem se uchýlil do Masady. Zde zanechal rodinu se značnými zásobami... pod ochranou 800 věrných vojáků, jimž velel jeho bratr Josef. Sám se odebral přes Petru k moři a do Říma“ (Židovská válka VII.).

Antigonus obléhal s početným vojskem Josefa v Masadě v zimních měsících roku 40–39 př. Kr. Marně tu setrval do sucha jarních měsíců. V pevnosti byl velký nedostatek vody. Josef se již chystal opustit pevnost tajnou chodbou a prchnout přes Mrtvé moře k spřáteleným Nabatejským. Nečekaně se v noci strhl prudký déšť a voda naplnila obě cisterny. Tak obležení vytrvali. Mezitím Herodes vyřídil své záležitosti v Římě. Přistál v Ptolemais, dnešním Akku. Podrobil si Jaffu a rychlým pochodem se blížil k Masadě. Rozpráší obléhající a uchýlil se se svou rodinou nejprve do Samarie, později do Jeruzaléma. Masadu však již nepustil ze zřetele. Vybudoval místo, které mělo strategické výhody spíše přirozenou polohou a přírodními podmínkami, než pevnostními hradbami. Uvnitř hradeb dal postavit obytné budovy, spojené s chodbami a pozorovatelnami. Volnou plochu obdělávali vojáci, aby doplnili zásoby, jež by stačily na několik let. Josef Flavius popisuje v VII. knize Války židovské stavební postup. Ze zápisů o Herodových přípra-

vách vyplývá, že již v 1. století př. Kr. byla Masada jedním z nejpevnějších bodů země.

Masada, již pro Hasmoneovce důležitý opěrný bod, stala se pevností s největším skladištěm, dobře ukrytým před nepřáteli, pevným útočištěm královské domácnosti, před povstáním lidu a před nebezpečím, které hrozilo z přátelství egyptské královny Kleopatry s Markem Antoniem. Herodes dokončil stavby ještě před 30. př. Kr., kdy odjel na Rhodos k setkání s Augustem po bitvě u Actia. Po smrti Herodově držel pevnost jeho syn Archelaus; později tu sídlila římská posádka, která vládla v pevnosti v letech 6–66 po Kr. Za římské doby viděl, asi jen zevně, Josef Flavius Masadu za svého pobytu u esejců u Mrtvého moře. Již v prvních dnech povstání proti Římu zaútočila na Masadu hrstka zelotů pod vedením Menachema, syna Judy Galilejského. Pobili římskou posádku a umístili zde svá vojska (Válka židovská II). Mezi léty 66–73 po Kr. ovládali Masadu a idumejské vesnice. Počet vzbouřenců v Masadě vzrůstal každý den (Válka židovská IV.): Masada byla posledním útočištěm a pevností, kterou vzbouřenci udrželi proti římské nadvládě. Dva roky po dobytí Jeruzaléma vypravil se římský správce Flavius Silva v čele 10. legie, s pomocnými sbory, s deseti tisíci židovskými válečnými zajatci k úpatí skály. Silva se utábořil k útoku na příhodném místě, na skalnatém výběžku. Římané vybudovali kolem pevnosti zeď a umístili podél ní své hlídky, aby znemožnili obleženým zásobování a únik. Flavius Silva našel vhodné místo pro podzemní práce nazývané Leuce – Bílá skála. Na náspu postavili útočné věže z balvanů, z nichž pak vrhali šípy a kameny proti pevnosti. Střely z věže decimovaly řady obhájců. Beranidla narážela na opevnění Masady, až je prorazila. Obránci vybudovali za průlomem nový Val. Dobře propočítali pevnost valů. Beranidla jenom upevňovala zeminu mezi dřevěnou výztuží. Tu rozkázal Silva, aby jeho vojáci zdolali opevnění pochodněmi. První nápor z jihu zmařil vítr, brzy však napadli Římané ochranný val znovu ze severu a zapálili jej. Spokojeně ulehli ke spánku, když viděli pevnost v plamenech. Té noci přemluvil Eleazar své druhy k sebevraždě, aby nepadli do rukou nepřátel. Devět set šedesát mužů, žen i dětí zahynulo. Dvě ženy a pět dětí přežilo zkázu Masady v podzemním akvaduktu. Poslední umírající obránce zapálil palác, když svítal 15. Xanticus – 2. květen roku 73. Ráno vstoupili Římané do Masady mezi hořícími troskami.

V roce 1838 uvádějí američtí vědci Smith a Robinson, že historická Masada je totožná se skálou, arabsky zvanou es Se-

bbe. Roku 1842 navštívil místo Wolcott a od té doby přicházeli četní archeologové. Vědecký průzkum zahájila až výprava generála A. Schultena, který v roce 1932 zkoumal geologické vrstvy pahorku. Výprava odkryla římské tábořiště; německý vědec byl výborným znalcem římských táborů v Evropě. Výsledky své práce uložil do studie „Masada, die Burg des Herodes und die romischen Lager”.

V letech 1956–1957 pokračovali studenti pod vedením J. Aharoniho a S. Gutmana v soustavném studiu místa tragické kapitoly dějin. Vše nasvědčuje, že údaje Josefa Flavia jsou pravdivé, že uvnitř pevnosti byla pole. Stopy lidské ruky jsou zde četné. Nelze ovšem určit přesně datování jednotlivých staveb, neboť nálezy hliněných nádob pocházejí z časového úseku velmi rozsáhlého; zabírají helenistické, římské, byzantské až arabské údobí. Obdivuhodné jsou stavby pevnosti po technické stránce, jak se základy a budovy přimykají ke skále. Dochované podlahy místností mají mozaikové dláždění čistě geometrických tvarů. Často se opakuje dvoubarevný vzor šestihranných buněk. Odkryté stavby potvrzují údaje Josefa Flavia o době vzniku. Přčetné jsou základy sloupů, hlavice a zdiva peristylové stavby.

Ejn Gedi

Podél pobřeží Mrtvého moře vede 17 km silnice k severu na Ejn Gedi. Prostý nápis „11. dne měsíce adaru 5713 přišli jsme osídlit Ejn Gedi... chceme obdělávat půdu a sklízet vzrostlé plodiny...” hlásá den vzniku nové osady. Ejn Gedi – Pramen jehňátka, město kmene Judy, kde se ukryl pastevec David před Saulovým hněvem. Kdysi zde byly proslavené vinice, jak zpívá Píseň písní „Hroznem henny je pro mne můj milý v éngedských vinicích” (Pís 1,14).

Také Ezechielovi byl Ejn Gedi symbolem hojnosti (4ý,10). Avšak již v prvním století oplakává římský historik Plinius st. zkázu: „Ejn

Gedi, jehož palmové háje jsou jako Jeruzalém – hromada popele”.

Okolí Ejn Gedi je divoké, rozeklané s četnými propastmi a skalnatými srázy, jimiž se vinou klikaté a strmé stezky. Úbočí jsou úplně holá, zbavená půdy a vegetace. Ejn Gedi leží na široké terase, již zdálky viditelné zelení stromů a keřů. Na severu ji zavlažuje potok Davidův, na jihu potok Arngot, Ejngedský

pramen je 207 m pod hladinou Středozemního moře. V nejbližším sousedství pramenu vytváří rostlinstvo zelený pás. Vádí mají – jako všechna vádí v Judské poušti – sladkovodní prameny. Vodopády na stupních těchto vádí zadržují vodu dosti dlouho do léta a dávají krajině jedinečný skutečně okouzlující ráz. Jeskyně ve skalách připomínají biblická líčení ve 24. kapitole 1. knihy Samuelovy. Klimatické a zeměpisné podmínky předurčily místo velmi příznivé k vybudování sídliště již na úsvitě dějin. Jeskyně dávaly útulek kočovníkům. Výskyt prehistorického nářadí je v této části Judské pouště častý. V Jozuově době (Joz 15,62) náležel kraj kmeni Juda, ač nevíme, zda již tuto dobu zde byla stálá osada. V 1. století po Kr. uvádějí shodně Josef Flavius a Plinius Ejn Gedi jako středisko toparchie – provincie v zemi Judské, rozdělené na 11 toparchií. Kočovní kmeny procházely krajem, kde se usídlila sekta essejců. Tito nábožensko-sociální reformátoři obývali oázy západního Mrtvého moře a obdělávali ostrůvky půdy, bohatě zavlažované v moři kamení a písku.

Po pádu Masady padl Ejn Gedi do rukou vítězů. Flavius píše: „je to hromada dřeva a popele, druhý hrob po Jeruzalémě“. Pro své přírodní podmínky Ejn Gedi povstal znovu a dosáhl nového rozkvětu. „Ejn Gedi je druhé místo po Jeruzalémě“ – uvádí Plinius st. a chválí jeho datlové palmy.

Talmud ve stati rabiho Josefa začátkem 4. století uvádí „Kormim (vinaři) sbírají hennu v kraji Ejn Gedi a Ranatá“. Slovem kormim nazývá robotníky, kteří pracovali nuceně ve vládních sadech. Po staletí byla oáza známa svým kořením a palmami. Židovští zemědělci zde nadále sídlili až do středověku, Sv. Jeroným v 5. století mluví o Ejn Gedi, velké židovské vesnici, proslavené hennou, datlemi a vinicemi. Římané postavili dlážděné spoje z Masady, Jeruzaléma a Karmelu do Ejn Gedi a tak se místo stalo obchodním a vojenským střediskem na západním břehu Mrtvého moře.

Údolí Oron je bohaté svými fosfátovými nalezišti. Název Oron je odvozen z hebrejského slova or – světlo, což je překlad řeckého phós, kořene slova Fosfát. V hloubce 400 m se rozprostírá pouštní rovina Aravá, vroubená vysokým hřebenem Edomských hor. Na jihu uprostřed pouště vystupuje masiv hor Hahar, kde – podle tradice – zemřel velekněz Áron.

Maale Akrabím – Soutěska štírů – je název, vyskytující se již v biblickém popisu Zaslíbené země (Joz 14,2–3). Na jižním úpatí soutěsky Maale Akrabím tyčí se nedaleko silnice proslulá Lvi skála... Zdá se, jako by mohutné zvíře se vztyčenou hlavou

hlídalo nedotknutelnost kraje. Obraz Lví skály je též zobrazen na poštovní známce.

Dále k jihu v této krajině je osada Revivím. Název Revivím – Tichý déšť pochází z Písma sv.; „Nechť kane jako déšť mé naučení, nechť se snáší má řeč jako rosa, jako prška na mladou travu, jako vlahé krůpěje na bylinu” (Dt 32,2).

Západně od Revivím jsou zbytky Chalusá. Kamenitá cesta vede k rozvalinám kdysi důležité stanice karavan v římských a byzantských dobách. V roce 1914 zde pracovala skupina archeologů a zjistila polohu města, jako půdorys s vyschlým řečištěm, dochovanou městskou branou a pohřebištěm. Několik zlomků sloupových hlavic svědčí o vyspělém výtvarném umění obyvatel. Arabové nazývali toto místo Chalza, je též označeno ve slavné mapě Medabá ze 6. století s tehdejšími názvy ELOYCA. K jihozápadu jsou pak zbytky starobylého sídliště Rechovot, jehož počátky sahají do biblické doby. Praotec Izák žil v krajině Gerar (podle Gn 26,22–23); od této doby sahají dějiny Rechovot až do osídlení koncem byzantské doby. Zbytky byzantského města jsou dosud patrné a 20 nálezů střepin a figurálně zdobených částí sloupů a věřejí jsou velmi časté.

Šiftá

Šiftá, hebrejský tvar arabského názvu Subeita, je z nejzajímavějších a dobře uchovalých zbytků byzantské kultury v Negevu na rozhraní 5. a 6. století. Původní název sídliště není znám. V roce 1914 prozkoumala archeologická výprava okolí. V troskách odkryla tři chrámy; jižní střední a severní. Podél úzkých uliček, směřujících ke kostelům, jsou zbytky obytných domů. Studenti archeologie pokračovali i v roce 1934. Po odstranění nánosu zjistili polohu a půdorys jižního chrámu. Plán jižního chrámu by ve stručném popisu vypadal asi takto: vchod do modlitebny – křtitelnice – mešita a mihrab v jižní zdi, směřující ke svatým městům islámu Mekce a Medině – věž – chrámové nádvoří.

Četné nápisy na kamenech a střepinách nádob vyprávějí o způsobu života ve městě. Ostraka ze 6. stol. jsou řeckou kurzivou psaná potvrzení, vydaná občanům byzantského křesťanství. Začínají a končí znamením kříže. První zní: „Obec Stephanosovi, synu Johanna Aldubeny, splnil si pro obec pracovní jednotku, napsáno 25. dne Diova měsíce v sedmém roce projevení”.

Jméno Aldubena je nabatejského původu. Druhý nápis: „Otcí Johannesovi, synu Victora, knězi, s pozdravem, splnil jsi jednu jednotku práce v cisterně”.

Haifa

Haifa je hlavní přístav Izraele. Se jménem Haifa se poprvé seznamujeme v Talmudu. Ve středověku bylo město téměř bez židovského obyvatelstva. Podstatné židovské osídlení začíná v 19. století.

Haifa má i náboženskou pozoruhodnost – svatyni proroka Bahaiho, poskytující s hory Karmel svérázný pohled na Haifu. Vyznavači proroka Bahaiho byli vyhnáni z Persie a postavili pak svému zakladateli Mirza Ali Muhammadovi vznešené mauzoleum uprostřed zahrady v kouzelném perském stylu. Ještě dnes zůstává Haifa náboženským a správním střediskem v celém světě roztroušených příslušníků této náboženské společnosti, založené v polovici 19. století v Persii.

Po krátké odbočce na sever k důležitému přístavu Haifě se ještě vrátíme k jihu do oblasti Negevu, místa velmi významného v dějinách Starého zákona. Negev dnes zaujímá značnou část rozlohy celé Svaté země. Je to polopouštní kraj. Kočovní beduini obdělávali jednoduchým způsobem úzké proužky půdy malých políček podél vádí. Průzkum kraje však ukázal překvapující skutečnost, že za starých časů zde byla velmi vyvinutá civilizace. Nájezdy vývoj několikrát přerušily a několikrát se země opět rozmohla. V dobách předhistorických a biblických byl Negev obdivuhodně hustě osídlen. Dávni usídlenci zde hledali nejprve povrchové i spodní prameny vody, v Negevu tak vzácné, a vedli je do jímek, zásobáren svého sídliště. Mnohé kamenné vodovody ze 14. a 15. století př. Kr. svědčí o plíši a umění zemědělském tehdejších obyvatel. Nejstarší vedení bylo nalezeno v Kadeš Barnea, Kuseinu, Chaluse, Rechovotu i na jiných místech severního a západního Negevu.

V časech Abrahámových a biblických žili ve středním Negevu pastevci. Země se dělila na kraje podle kmenového osídlení. Často je zmínka o kmeni Šimeónově (Joz 19,1). Tento kmen zůstal téměř odříznut až do konce období Prvního Chrámu. V době krále Ezechiáše spásala jeho stáda vzdálenější pastviny (1 Pa 4,39–40). Dvacet čtyři měst, o nichž je zmínka v 19. kapitole knihy Jozuovy a ve 4. kapitole 1. Paralipomenon (ve verši 28–33), nebyla města v našem slova smyslu. Bylo to

tehdy velmi rozsáhlé sídliště na svazích Judského pohoří, na okraji pouště při severních hranicích Negevu a při mořském pobřeží. Tehdejší obyvatelé byly polokočovné kmeny, jako dnešní beduini. Byli pastevci, ale půdu též obdělávali. Zemědělství nestačilo k jejich obživě, neboť časté povodně odplavovaly prst a ještě častěji ničila jejich úrodu úporná sucha. Mnohé nálezy potvrzují slova Písma o Izákovi, který se usídlil u řeky Gerar a jehož úroda byla požehnána. Říká: „Izák začal v té zemi sít a sklídlil toho roku stonásobně; tak mu Hospodin požehnal“ (Gn 26,12).

Věrný je zde záznam: „toho roku“; nikoli každoročně! V biblických dobách byla nejznámějším městem Negevu Beerševa, ve dnech Samuelových synů bylo město sídlem soudců (1 S 8,1–2). Sláva města a jeho poslání se však zakládá na volbě Abrahámově: „A Abrahám zasadil v Beerševě tamaryšek a vzýval Hospodina, Boha věčného“. (Gn 21,33).

I když se stal Jeruzalém náboženským střediskem země, byla stále Beerševa posvátným místem celého údobí Prvního Chrámu. Město bylo sídlem vznešených rodin, s nimiž byla po přeslici spřízněna královská rodina judská.

Překvapující jsou údaje a stopy stálého osídlení Negevu v době nabatejské a římské, ještě četnější jsou nálezy z údobí byzantského. V Subeitě je naleziště mnohých staveb klášterů a kostelů. Orientální dvory se studní uprostřed ohraničují zídky, jejichž spodní část je z neopracovaného kamene, horní část z leštěné bělostné křídly. Tu a tam se dochovala místnost i se stropem z kamenných desek, spočívajících na třech rovnoběžných obloucích, stojících v řadě za sebou. Tento způsob stavby je s menšími odchylkami častý v celém Negevu, vznikl snad z nedostatku stavebního dřeva. Rozlehlá je subeitská bazilika a nádvoří, obdivuhodně dochované ve své celistvosti. Na vnitřních stěnách kostela jsou zbytky fresek zářivých barev, znázorňující výjevy ze života svatých. Mramorové obložení zdí ukazuje na dary, pocházející z různých nalezišť a lomů Negevu. Uprostřed chrámu je hluboká studna o průměru 6 metrů.

Dnešní archeologové odhadují, že tehdy dosahoval celkový počet obyvatel předních měst Negevu přibližně 70.000 osob a že v Negevu sídlilo na 100 000 duší. Mimo stálé usídlence se zdržovali na území Negevu různí kočovní pastevci, jejichž stáda se živila při vádách – dočasných řečištích. Jejich počet samozřejmě nelze přesněji odhadnout. Je zajímavé, jak se tehdejší obyvatelé vypořádali s problémy zásobování vodou. Města měla veřejné nádrže, zbytky dvou se našly v Subeitě. V mnohých

ulicích ukazovaly šipky směr k nádržím, vydlážděným pálenými cihlami. Schody vedly až ke dnu. V Rechovotu jsou nádrže za městským obvodem. V Abdě opatřili nádrž pěknou kulatou stříškou, která chránila nádrž před znečištěním i před vypařováním vody. Zajímavé jsou i nálezy lázní. Pilní obyvatelé starých dob vyřešili tento problém v žíznivém Negevu. Lázně byly v kláštrech i soukromých domech, často v řečištích za městem. Měly ústřední síň a přilehlé komůrky s horkou a studenou vodou. Voda se hnala tlakem do nádrže na střeše a odtud do lázní. Dutiny nebo potrubí, do něhož se vháněl horký vzduch či pára, vedlo zdíven.

Negevská města neměla tak vysokou životní úroveň jako severnější sídliště, nebyla však chudá ani zaostalá. Nevznikala plánovitě jako helénská města. Rostla organicky a zachovalé zbytky svědčí o vysokém stupni civilizace. Vrcholu hospodářského rozkvětu dosáhla negevská města v byzantské době. V roce 358 byl Negev odtržen od západní Palestiny. Nezávislé území se jmenovalo „Palaestina Salubria“. V letech 385–395 patřil Negev opět k západní Palestině. V roce 406 byla země rozdělena na tři části a oddělený Negev nazván „Palestina Tertia“. Za posledních 300 let byzantského panství nabyl Negev nové důležitosti. Vedla jím cesta k Rudému moři, která obcházela perskou blokádu byzantské říše a umožňovala jí spojení s Dálným východem. Velké kameny nebo zbytky stromoradií vyznačují směr nedlážděné cesty, která v horských a skalnatých úsecích vedla důmyslně upravenými soutěskami, vytesanými do skal. V pravidelných vzdálenostech asi jednoho denního pochodu byly karavanní seraily, které poskytovaly přístřeší a bezpečí. Byly opevněny věžemi, na nichž hlídaly strážce.

V prvním století po pádu byzantské říše bylo osídlení Negevu řidší, obyvatelé ochuzeni, jejich podnětnost v nejistých dobách arabských výbojů se oslabovala, až úplně zanikla. Tento neutěšený zjev dokládají archeologické objevy a rukopisy. Invaze Seldžuků v 11. století, boje křížáků s Araby, úpění východu pod mongolským jhem a zánik plavby Rudým mořem po objevení cesty do Indie podél afrického pobřeží hospodářsky naprosto zničily Negev. Jakmile skončilo stálé osídlení Negevu, začali se tam stěhovat beduini. Opuštěná města chátrala, neboť kočovníci se v nich neusidlovali. Pracoval zub času za vydatné pomoci obyvatel sousedních měst, kteří z opuštěných sídlišť získávali levný stavební materiál ještě na rozhraní 19. a 20. století. Pustina, kamení, skála, písek, návrší, sráz, tu a tam skupina stanů bez cest, domů a stromů. Takový byl Negev po historických dobách opuštění a zpustošení.

Negev má přibližně tvar trojúhelníku. Zaujímá 12 232 km². Meteorologické stanice Hebrejské univerzity zpracovaly údaje o podnebí tohoto kraje. Souhrn pozorování ukázal, že v severním Negevu prší v období říjen – začátek května, ovšem narázově, 80 % vody spadne v době listopad – únor. Rosa letních měsíců ročně 30 mm vláhy. Velké jsou rozdíly mezi teplotou denní a noční, letní a zimní.

Půda je zde převážně spraš nanesená větrem, někde písčité žlutice, navrstvená až do hloubky dvou metrů. Jen na menších rozlohách vystupuje k povrchu do hloubky 80–100 cm vápenc. Spraš vstřebává vláhu pomalu, ale dlouho ji uchovává a je-li dost vláhy, jest úrodná. Je proto předpokladem zemědělského rozvoje přivést do kraje vodu ze severu země.

Podle půdních a klimatických podmínek dělí se Negev na 4 pásma: přímořské pásmo, negevskou rovinu, Negevské hory a Aravu. Nedostatek deště, slaná půda, písčné nánosy, vysoké teploty, vítr, to jsou všechny známé důvody nepřízné přírody. Hory a Arava měly ještě více překážek – vzdálená holá země, vydaná napospas větrům, byla v naprosto bezútesném stavu.

Pod skalami a pískem bylo značné množství chemických prvků – „... do země, v níž budeš jíst chléb bez nedostatku, v které nebudeš postrádat ničeho, do země, jejíž kamení je železo a z jejíž hor budeš těžit měď” (Dt 8,9).

Ještě slova téže 5. knihy Mojžšovy „Tvé závory ať jsou z železa a bronzu, tvá síla ať provází všechny tvé dny” (Dt 33,25).

Výzkumný geologický průzkum obohatil seznam nalezených nerostů o fosfáty, mangan, měď, živec, slídu, křemičitý sklářský písek, fluor, brom, síru, kaolin, bituminózní břidlice. Negev má nyní tři důležité suroviny pro výrobu umělých hnojiv – fosfáty, dusičnany a potaš. V Negevu se vyskytuje i železná ruda. Sklářský písek je v Malém kráteru a nedaleko Ejlatu.

Široká plošina, která se nazývá Hamejšar – Rovina, přetřížená suché řečiště potoku Paran, o němž je několikrát zmínka v Písmu (Nu 13,1; Dt 32,2). Prudké bystřiny, které se valí vádím v době dešťů, odnášejí půdu, Paran je nejdelší tok jižního Negevu.

Jotvata se jmenují, podle biblického Jotbata, místa, kde odpočinuli Izraelité za svého putování pouští. Jiní hledají ve jménu kmen „tov” dobrý, neboť voda je zde dobrá ve srovnání s brakickými vodami Aravy (voda slaná smíšená s říční; vyskytuje se v místě, kde se sladkovodní řeky vlévají do moře).

O 15 km jižněji leží Timna. Vchod do údolí chrání malebné

skály červenohnědého zabarvení. Pod nimi v místech, kde se tak často nehluboko pod povrchem objevuje struska a zbytky dávného nářadí Šalomounových tavičů, tyčí se komíny nové rafinerie mědi. Poslední zastávkou je oáza Beer Ora se sladkovodním pramenem. Necelé tři kilometry odbočky vedou na Amudej Šelomo – Sloupy Šalomounovy.

Vracíme se nyní do blízkosti Jeruzaléma a chceme trochu přiblížit místa, která mají tak velký a citlivý vztah k Písmu sv. Nového zákona. Je to především Betlém. Jméno města se běžně překládá Dům chleba. Je to velmi milé a příjemné městečko. Již ve Starém zákoně bylo toto místo velmi důležité. Zde se narodil veliký král, typ budoucnosti dějin spásy – David. Zde byl pomazán na krále Šamuelem (1 S 16,13). Po celém tisíciletí přichází Josef a Marie do města Davidova, jménem Betlém. „Také Josef se vydal z Galileje, z města Nazareta, do Judska, do města Davidova, které se nazývá Betlém, poněvadž byl z domu a rodu Davidova, aby se dal zapsat s Marií, která mu byla zasnoubena a čekala dítě“ (L 2,4).

Od dávných dob je Betlém nejznámějším a nejnavštěvovanějším místem celého křesťanského světa.

Kostel Narození Páně je na jižní straně města. Ze tří stran je vpravdě obklíčen pevnostním způsobem stavby kláštera. Katolickým klášteřem na severu, řecko-ortodoxním na jihovýchodě a arménským na jihu. Již v prvokřesťanské době byla zde jeskyňka jako místo narození Páně. První baziliku postavil Konstantin Veliký v roce 325. Dřív bylo zničeno požárem a roku 531 byla bazilika Justinianem znovuvybudována a později pak několikrát přestavěna. Jako zázrakem tehdy v roce 614 unikla bazilika úplnému zničení Peršany. Oni totiž věřili, že tři svatí Králové jsou východního původu – vizme mozaiku v průčelí baziliky – a že jsou jejich přímými předchůdci. Za panství mameluků bazilika rychle chátrala a cestovatel ke konci 15. století velmi výstižně zaznamenal: „Stodola bez sena, lékárna bez léků, knihovna bez knih“.

Roku 1646 odstranili Turci olověnou střechu kostela a přetavili ji v dělové koule. Teprve roku 1670 pod správou řecko-ortodoxní církve se přistoupilo k velmi rozsáhlé obnově baziliky. V roce 1834 zemětřesení způsobilo nezměrné škody na kostele a roku 1869 požár zničil středověkou výzdobu baziliky.

Jeskyně narození Páně je pravidelná, s mramorem částečně zdobenou klenbou. Na jejím východním konci je místo narození Páně. Pod oltářem je stříbrná hvězda s nápisem „Hic de

Maria Virgine Jesus Christus natus est". – 1717. Je to jen kopie hvězdy, která byla za záhadných okolností uloupena v roce 1847.

Chebrón, arabsky El Chalil je město pro svůj kouzelný orientální ráz velmi navštěvované poutníky celého světa. Chebrón se považuje za nejstarší město světa. Zde koupil Abrahám jeskyni Makpele, kde pochoval svou ženu Sárú (Gn kap. 23). Z Chebrónu vyšel Josef, aby se setkal se svými bratry (Gn 37,14), odtud též poslali svému otci krvavou suknici Josefovou (Gn 37,32). Téměř sedm let sídlil král David v Chebrónu, než vstoupil do Jeruzaléma. Pamětihodností města je nad jeskyní Makpele vybudovaný Charam el Chalil, mohutná stavba (59 m dlouhá a 34 m široká), jejíž obvodní hradby byly postaveny za Heroda Velikého. Dnešní tvar této stavby je dílem Byzantinců, doby křížáckých válek a Arabů.

Sichem je často citovaným místem ve Starém zákoně. Zde tábořil Abrahám (Gn 12,6) a též Jákob (Gn 33,18). Do tohoto místa přenesli i zesnulého Josefa z Egypta (Joz 24,32), Jozue zde shromáždil dvanáct kmenů Izraele a dal znovu vyhlásit Mojžíšův zákon (Joz 8,34). Zde se též prohlásil za krále Abímelech, syn Gideonův (Sd 9,6). Po Šalomounově smrti roku 926 př. Kr. byl zvolen králem Izraele Jarobeám a tím se též rozpadla jednotná a celistvá říše Davidova. Když král Omri roku 880 př. Kr. přeložil své královské sídlo do Samarie, Sichem velmi rychle ztrácel svůj původní význam.

Nablus je dnes hlavním městem kraje Samaří a zároveň náboženským střediskem sekty Samaritánů. Pro své podstatné odlišnosti od ostatního židovského obyvatelstva postavili po návratu z babylónského zajetí na Gerazimu svůj vlastní chrám, jenž byl roku 132 př. Kr. zničený. Na vrcholku hory slavili své hlavní svátky. Samaritánů je dnes jen několik set. V synagóze jihozápadní části města ukazují svitky Tóry, které, podle jejich tradice, pocházejí z doby třicet let po novém hebrejském obsazení Palestiny. Pravděpodobnější tato samaritánská Tóra je spíše dílem středověku.

S a m a ř í

Samaří se stalo roku 880 př. Kr. hlavním městem izraelského království za krále Omriho. Jeho syn Achab, který si vzal za manželku dceru fénického krále Jezabelu, uvedl do své země kult k bohu Baalovi a Aštartě. Tehdy začíná veliký a plně

účinný boj proti této modloslužbě proroka Elijáše (1 Kr 16,32). Roku 722 př. Kr. asyrský král Sargon II. město dobyl a zničil. Tím skončilo i severní království izraelské. Samařš zнову nabylo značného významu za válek makabejských a za Heroda Velikého, který město velmi silně opevnil. V počátcích křesťanství působil zde Filip, Petr a Jan (Sk 8,5...).

Jericho

Jericho, arabsky Er Richa, leží 250 m pod hladinou Středozemního moře. Archeologické vykopávky naznačují, že již v 7. tisíciletí př. Kr. zde bylo četnější osídlení. Kanaánské Jericho bylo později důležitým místem, které za Jozue po přechodu Jordánu izraelské kmeny dobyly kolem roku 1200 př. Kr. V římské době daroval Marcus Antonius Jericho Kleopatře, která později město prodala Herodu Velikému. Západně od Starého Jericha se tyčí hora Pokušení, kde Ježíš 40 dní a nocí se postil a pak byl pokoušen od ďábla (Mt 4,1). V polovině svahu hory je klášter řecko-ortodoxní „Sarandarion“ (1874–1902). Odtud je též vzácný výhled do vzdáleného okolí. Mrtvé moře – arabsky Bahr Lut – moře Lotovo má rozlohu 920 km², a leží 392 m pod hladinou Středozemního moře. Solný obsah tohoto moře je 20 až 26 %. Středozemní moře obsahuje pouze 5 % soli. Vysoký solný obsah znemožňuje jakýkoli život, při koupání nelze se utopit ani klesnout pod hladinu Mrtvého moře. Moře je vzdáleno asi 14 km jihovýchodně od Jericha. Od tohoto dávného historického a biblického města odbočkou dlouhou 10 km přicházíme ke Kasr el Jehud a k místu křtu Páně při břehu Jordánu, který se již po několika kilometrech vlévá do Mrtvého moře.

Tehdy přišel Ježíš z Galileje na Jordán k Janovi, aby od něho byl pokřtěn. Ale Jan se mu bránil a řekl: „Ale on mu bránil a říkal: „Já bych měl být pokřtěn od tebe, a ty jdeš ke mně?“ (Mt 3,14).

Nazaret

Nazaret leží asi uprostřed vzdušné čáry spojující břehy Středozemního moře a Kineret – Genezaretského jezera, v podhůří Dolní Galileje. Městečko vzrostlo v kotlinu, vroubenou výběžky hor. Pod úpatím je bohaté údolí Jezreel, svědek

přečetných biblických událostí. Na západě se rýsuje Krmel, na východě se lesknou zákruty Jordánu. Dnes je Nazaret největším arabským sídlištěm v Palestině. Nazaretští Arabové jsou většinou křesťané různých vyznání, jen nepatrný je počet vyznavačů islámu. V městě žije i několik židovských rodin. Silnice z Haify na Teverii – Tiberias vede Nazaretem a mísí přečetná místa, k nimž se pojí mnohé události ze života Ježíšova, Mariina a Josefova.

Nazaret uctívají křesťané všech vyznání, neboť zde, podle Písma sv. Nového zákona, měl Josef tesařskou dílnu, zde zvěstoval archanděl Gabriel Panně Marii zrození Ježíše Krista, zde také Ježíš prožil své dětství, svůj skrytý život.

Zmínky o Nazaretu v Novém zákoně nejsou časté – město uvádí evangelium Matoušovo (2,23 a 21,11): Markovo evangelium v první kapitole „V těch dnech přišel Ježíš z Nazareta v Galileji a byl v Jordánu od Jana pokřtěn” (Mk 1,9).

Lukáš uvádí jméno města čtyřikrát, Jan dvakrát. Jinak se vyskytuje jen v přídavném jménu Nazaretský.

Velmi časté jsou zmínky o Nazaretu v rané cestopisné literatuře. Francouzský biskup Arculf, který navštívil Svatou zemi v polovině 7. století, sděluje o Nazaretu: „Leží na návrší, není opevněn hradbami, má veliké kamenné domy a dva rozlehlé kostely. Jeden z nich nesou sloupy a spojené oblouky, pod nimi je cisterna s průzračnou vodou, kterou nabírají obyvatelé do nádob. Zvedají ji do úrovně kostela kladkou... zde stával kdysi domek, v němž byl odchován náš Pán ve svém dětství, Druhý kostel je na místě domu, do kterého vstoupil archanděl Gabriel, aby požehnal Marii”.

Oba kostely, které Arculf popisuje, dávno již nejsou. Na jejich místě jsou chrámy z pozdější doby a dodnes jsou středem nesmírného zájmu poutníků. Poutníci do Svaté země, kteří přišli po křížácích, popisují často Nazaret. Anglosaský opat Seawolf v roce 1104 píše: „Městečko Nazaret je úplně opuštěno, Saraceni je zničili... Místo zvěstování označuje vznešený klášter. Nejčirější pramen, jaký jsem kdy viděl, vyvěrá nedaleko místa, kde dosud vroubí pramen mramorové sloupy a kvádry. Odtud čerpal Ježíš ve svém dětství, jako ostatní děti, vodu a nosil ji své matce”.

Popisovaný pramen se dodnes jmenuje podle tradice „Studna Panny Marie”. Za vlády muslimů město upadalo. Cestovatel J. Maundeville píše: „bylo to kdysi veliké a krásné město. Nyní je to malá vesnice, ubohé domky jsou roztroušeny tu a tam na svazích kopců. Není opevněno, leží v táhlém údolí obklopeném návršími... i Saraceni si místa zvěstování váží, neboť

z něho mají velký užitek, přicházejí sem poutníci – a přece Nazaret upadá i nadále”.

V roce 1432 píše francouzský rytíř: „Nazaret je veliká vesnice, místo, kde archanděl Gabriel zvěstoval narození, je v ubohém stavu. Chrám, který stál na tomto místě je úplně v troskách...”

A podobně pokračují všechny středověké zprávy.

**Chrám Zvěstování bude obnoven a stavební práce na bazi-
lice úspěšně pokračují. Po dokončení bude to největší chrámo-
vá stavba Středního východu. Pozemky leží uprostřed města
při haifské silnici. Františkánský řád, pověřený správou Svaté-
ho místa, provádí archeologický průzkum. Muzeum nedaleko
kláštera má cenné sbírky – mozaiky, gotickou hlavici sloupu
vyzdobenou maskami, nádherné torzo – pravděpodobně so-
cha archanděla Gabriela, lampy, nádoby a různé mešní před-
měty. Na severovýchodě je moderní chrám sv. Josefa, stojící na
místě Josefovy dílny, pod ním jsou zbytky obydlí rodiny se za-
chovanými sklípky pro potraviny a zbytkem podlahy. Upro-
střed je kulatá vyvýšenina z kamene, která mohla být rodinným
stolem. Někteří archeologové se domnívají, že tato jeskyně by-
la dávným pohanským hrobem, který byl později v dávných do-
bách kanaánského osídlení obydlím.**

**Klášter nazaretských Paní – Les Dames de Nazareth – má
mnoho jeskyní. Někteří badatelé se domnívají, že zde byl pří-
bytek Panny Marie a sv. Josefa. Přilehlou ulicí ve stinné aleji
krásného typického východního bazaru se blížíme ke Staré sy-
nagóze – řeckokatolickému chrámu Synagóga, k místu, kde se
modlíval Syn Boží. Tam vstoupil také Ježíš Kristus, podle slov
evangelia sv. Lukáše: „Přišel do Nazareta, kde vyrostl. Podle
svého obyčeje vešel v sobotní den do synagógy a povstal, aby
četl z Písma. Podali mu knihu proroka Izaiáše; otevřel ji...” (L
4,16–17).**

**Pamětihodností Nazareta je též Mensa Christi – stůl Páně,
západně ležící budově od kláštera Paní Nazareta. Tento stůl
Kristův je okrouhlý kamenný útvar, kde podle tradice Ježíš se
svými učedníky často stoloval.**

**35 km od Nazareta je hora Tábor, hora Proměnění Páně.
V římské době se Tábor jmenoval Atabyrion; v posvátné tradici
od 3. století se tato hora jmenovala a ztotožňovala s horou Pro-
měnění Páně. V evangeliu sv. Matouše čteme: „Po šesti dnech
vzal s sebou Ježíš Petra, Jakuba a jeho bratra Jana a vyvedl je na
vysokou horu, kde byli sami. A byl proměněn před jejich oči-
ma: jeho tvář zářila jako slunce a jeho šat byl oslnivě bílý” (Mt
17,1–2).**

Někteří archeologové připomínají, že hora Tábor byla v době Kristově dosti dlouho hustě osídlena, ač evangelisté výslovně se zmiňují o místě osamoceném a v ústraní. Řád benediktinů v roce 1101 zde založil opatství, které bylo za Saladina v roce 1187 s ostatními kostely a kláštery zničeno. Nástupce Saladinův Malik al-Adil opevnil horu Tábor. Pátá křížová výprava dlouho, ale marně obléhala pevnost hory Tábor, až v roce 1263 sultán Bajbars sám pevnost zničil a rozmetal. Teprve v roce 1631 se zde znovu usídlil řád františkánů.

S a f e d

Toto městečko je malebným, z nejkrásnějších míst Izraele. Leží na nejvyšším pohoří Horní Gelileje. Město je ve výši 840 m. Na jihovýchodě vidíme Genezaretské jezero, na západě Středozemní moře a na severu sněhoblé vrcholky pohoří Chermónu. Romantické uličky Safedu zpodobnili četní umělci, a učinili z města věhlasné kulturní středisko.

O Safedu není zmínka ve Starém zákoně, Josefu Flaviovi děkujeme, že ve svém významném spise „Válka židovská“ jmenuje toto město jako Sef, kdy v roce 66 po Kr. byla zbudována ve výšinách pevnost proti Římanům. V dobách křížových výprav král Fulco z Anjou postavil zde hrad v roce 1140, který rozmetal Saladin a později řád templářů jej znovu obnovil. Sultán Bajbars rozmetl městskou pevnost v roce 1266 a rozptýlil všechno křesťanské obyvatelstvo. Výsostného věhlasu dosáhlo město Safed v 16. a 17. století, kdy žili významní kabalisté: ze Španělska Sefardim, z východní Evropy pak Aškenazim. Safed bylo v plném lesku místem židovské mystiky. Vynikající učenci této doby byli rabi Lurie Jischak, nazvaný Ari (Lev) a rabi Josef Caro, kteří shromáždili kolem sebe mnoho dalších žáků. V 18. a 19. století Safed ztrácí na své minulé slávě. Zemětřesení v roce 1759 a 1837 proměnilo kdysi slavné město v trosky. Později pak libanonští Drúzové zdecimovali a vyhubili židovské obyvatelstvo.

Safed je jedním z posvátných míst Izraele a je městem synagóg. Ariho aškenázská synagóga je místem, kde veliký rabi Ari se svými žáky očekával příchod sabatu. Starobylé sloupopradí při vstupu do synagógy nese nápis „Jak je nevyslovitelně svaté místo, synagóga velikého rabiho Ariho, požehnané budiž jeho jméno!“

Synagóga Hakel Tapuchim – Zahrada jablek, byla symbo-

lickým rájem židovské mystiky. Synagóga Josefa Caro působí kouzelným dojmem na věřícího poutníka židovského vyznání.

Alšech je synagóga, pojmenovaná podle učence a spisovatele alegorického komentáře k Písmu sv. Starého zákona, zemřelého kolem roku 1600. Ariho sefardská synagóga, nejstarší v Safedu, s výklenkem, kde se veliký rabi modlíval. V této synagóze Ari vyvolal před svými žáky k četbě Tóry sedm pastýřů Izraele – Abraháma, Izáka, Jákoba, Mojžíše, Árona, Josefa a Davida. Všichni tito přední pastýři Izraele, podle tradice, se žákům rabiho Ariho zjevili a každý přečetl kapitolu Písma sv. Starého zákona.

Židovský hřbitov s pamětihodnými hroby velikých kabalistů – Ariho, zemřelého roku 1573 a Josefa Caro, zesnulého roku 1575.

Šémova a Eberova jeskyně – blízko velkého kamenného mostu je, podle ústního podání, místem, kde Noemův syn Šém se svým vnukem Eberem pročetl Tóru, která byla později dána praotcům Jákobovi a Josefovi. Arabská tradice připomíná, že v této jeskyni je pochován neznámý posel, který odevzdal krvavé roucho Josefovo Jákobovi. Nápis nad vchodem do této jeskyně je z roku 1412. V jihozápadní čtvrti města Safedu je pozoruhodné středisko malířů všech uměleckých stylů. Vzdálená 2 km od Safedu je hora Kanaán, vysoká 960 m, odkud je půvabný pohled na celou Galileji, dále k Jordánu a Sýrii.

Sedm km od Safedu je velmi navštěvované poutní místo Meirón. Nejdůstojnějším místem Meirónu je budova, kde jsou hroby rabiho Šimon bar Jochaje a jeho syna rabiho Ekeazara. Šimon bar Jochaj byl duchovním vůdcem posledního povstání židovského národa proti Římanům. Jeho učení dalo ve 13. století podnět ke vzniku díla kabalismu „Zohar“ – Kniha záře, světla.

S vrcholků výšin meironských vidíme zříceniny synagógy Šimona ben Jochaje. Tato synagóga je svým původem z 2. století po Kr. nejstarší v celé Galileji.

Tiberias

Město založil roku 19 po Kr. Herodes Antipas, syn Heroda Velikého. Jméno města bylo k počtě římského císaře Tiberia. Již římscí vojevůdcové navštěvovali toto město a léčili se zde v teplých pramenech. Za doby Kristovy bylo toto místo nejvýznamnějším střediskem celé Galileje. Po zničení Jeruzaléma

roku 70 po Kr. stalo se město Tiberias velmi brzy sídlem duchovního a náboženského života Židů. Zde vznikla též asi roku 400 po Kr. Gemara, sbírka zákonů, zvyklostí a nařízení, která spolu s Mišnou vytvořila podstatnou celistvost slavného Talmudu. V době křížáckých válek Tiberias značně upadl a téměř zanikl; znovuzrození tohoto města začíná v době tureckého panství. Zemětřesení v roce 1837 podstatně poškodilo celé město. V současné době je opět Tiberias lázeňským místem místního věhlasu, jak tomu bylo kdysi v době římské.

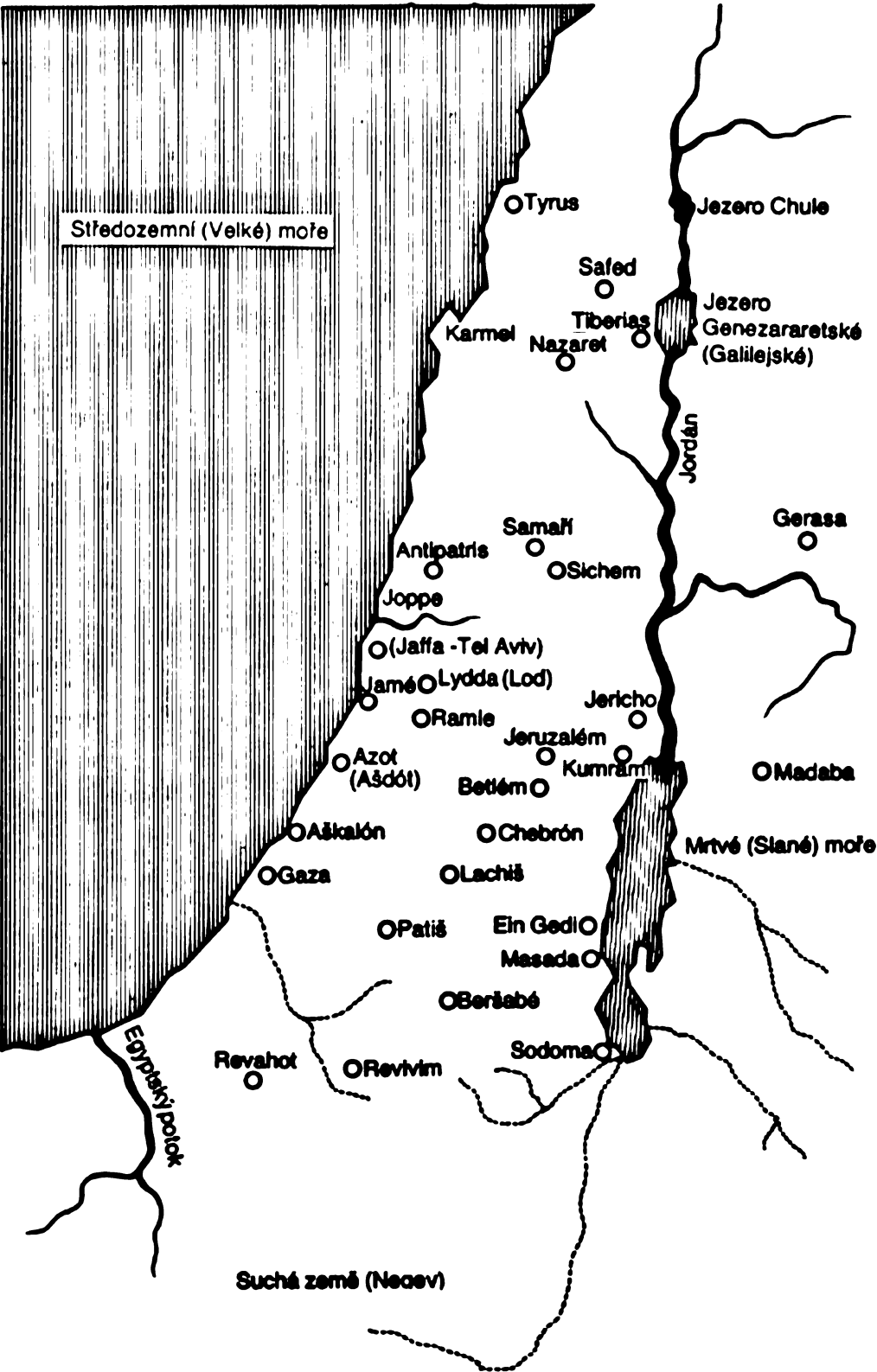
Velikou pozorností je hrob Moše ben Majmona, Maimonidesa, slavného židovsko-španělského filozofa, s podstatným zaměřením na Aristotelovu filozofii, svým významem je velmi blízký v tehdejší době pro židovskou filozofii našemu sv. Tomáši Akvinskému.

Na vyvýšenině nad městem je hrob rabiho Ben Akiby, hlavního duchovního vůdce povstání Bar Kochby, v roce 135 po Kr. Římané pak tohoto velikého rabiho popravili.

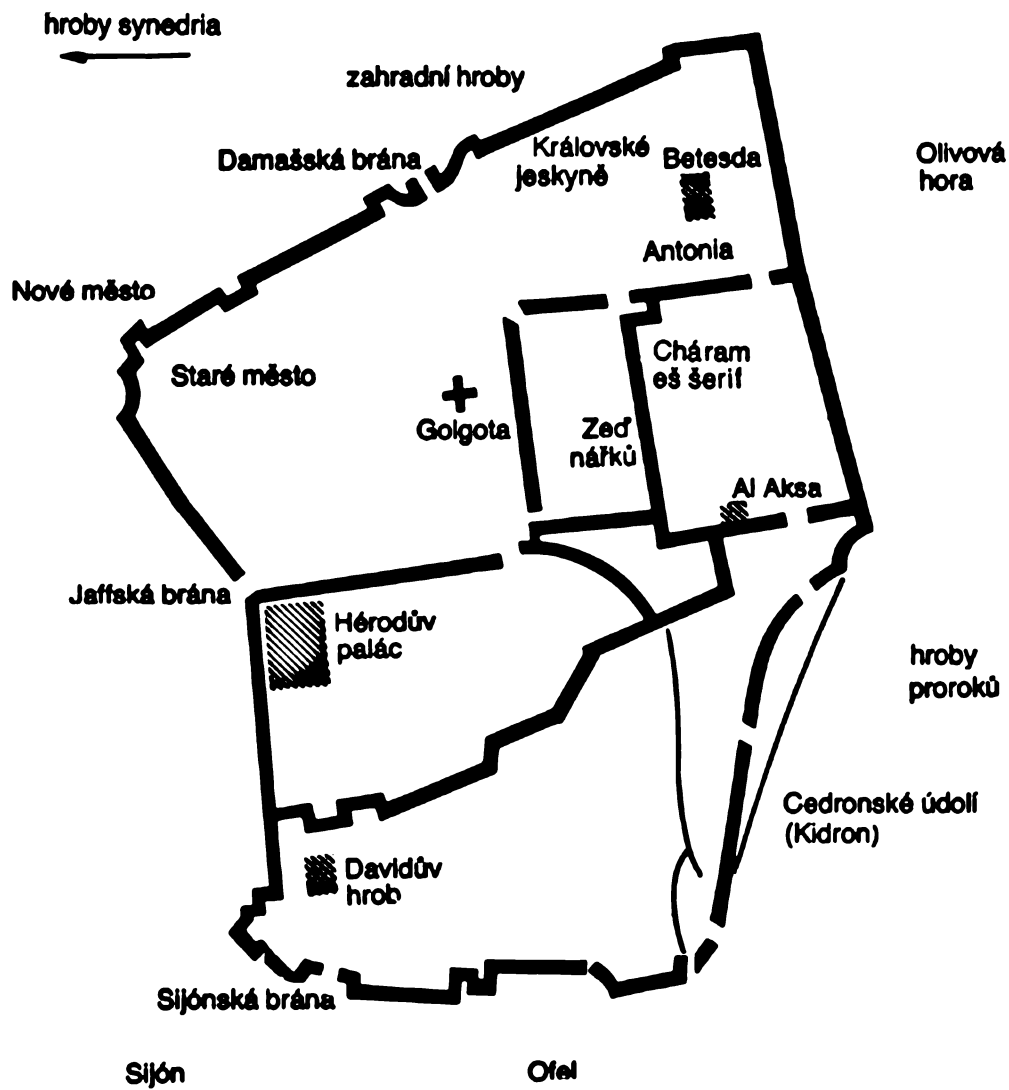
V blízkosti městského muzea je vchod k působivé křížové cestě kláštera sv. Petra s kostelním kůrem ještě z doby dávného kostela křížáků. Na jihu města jsou léčivé prameny a v kopulovitě stavbě je hrob rabiho Meir Baal – Nesa, divotvůrce.

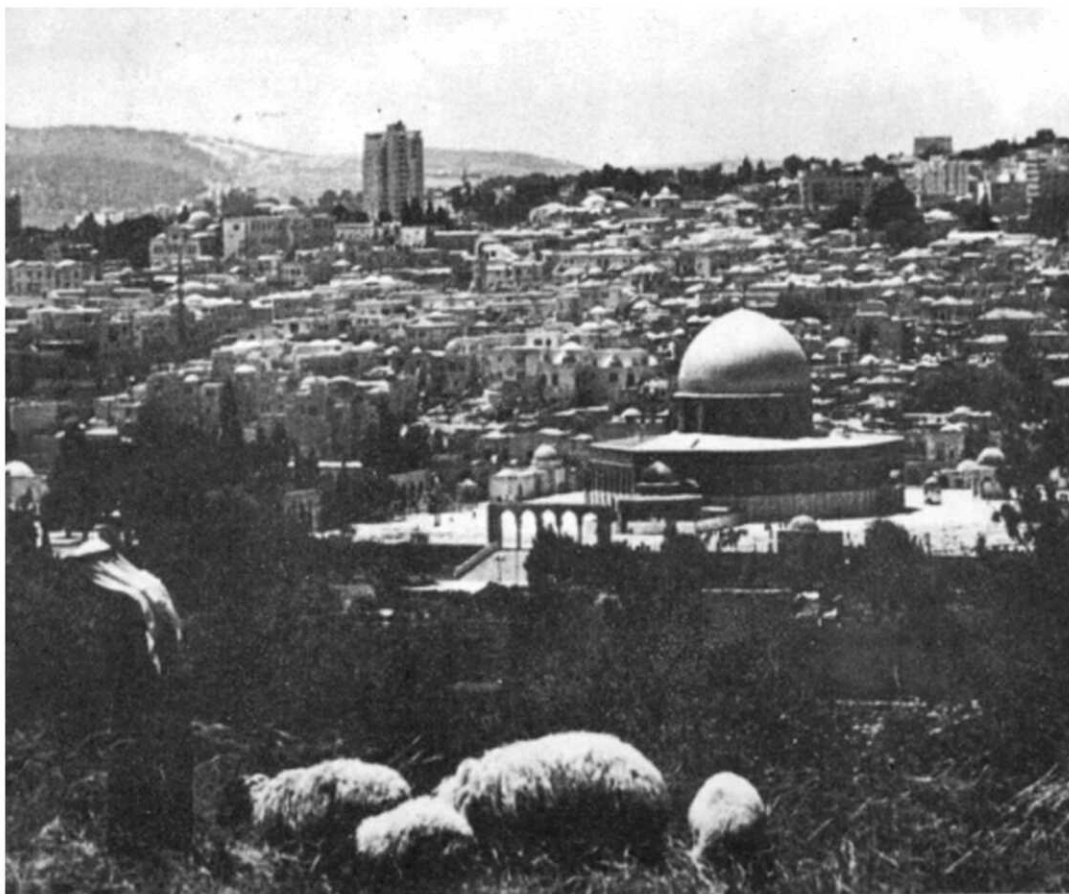
Prošli jsme zemí pozemského putování Ježíšova. Naše zastávky na této pouti byly jen krátké a popis míst byl jen stručný. Věříme však, že i tak v čtenáři probudí hlubší lásku k této zemi a pomůže nám všem důvěrněji se přiblížit k Písmu svatému.

ZEMĚ POZEMSKÉHO PUTOVÁNÍ JEŽÍŠOVA

SVATÉ MĚSTO JERUZALÉM

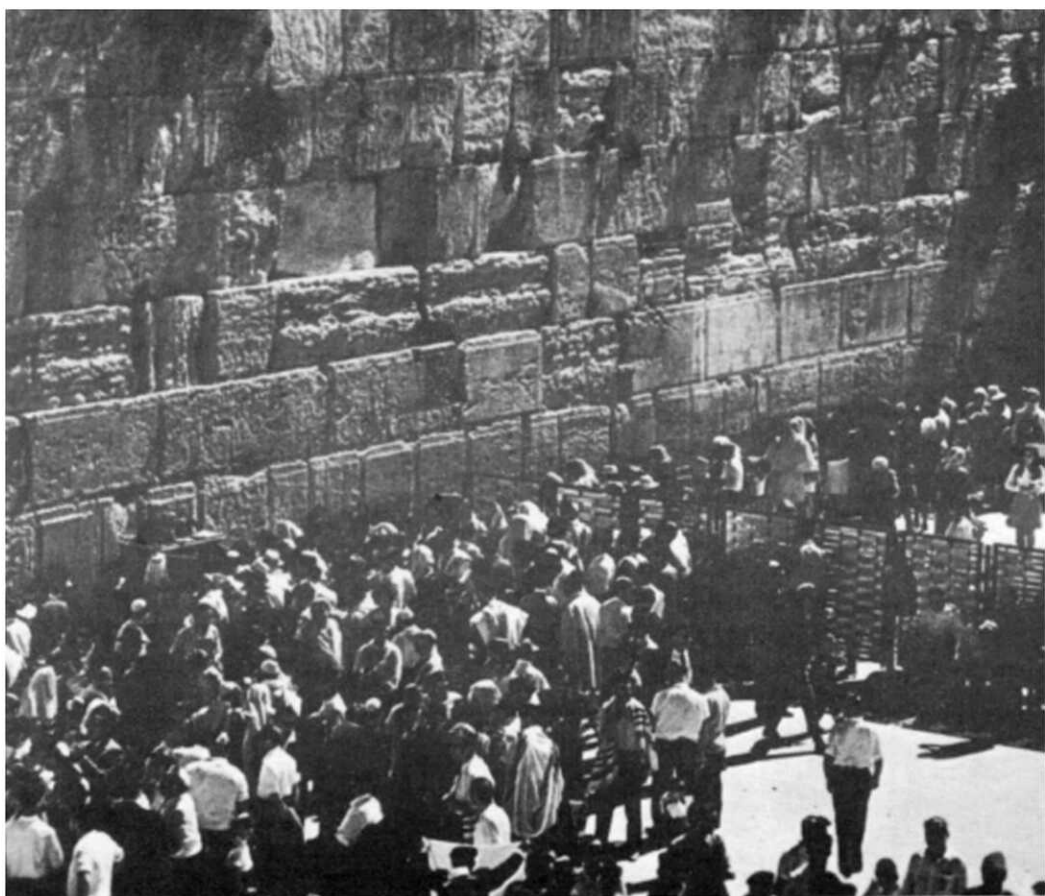

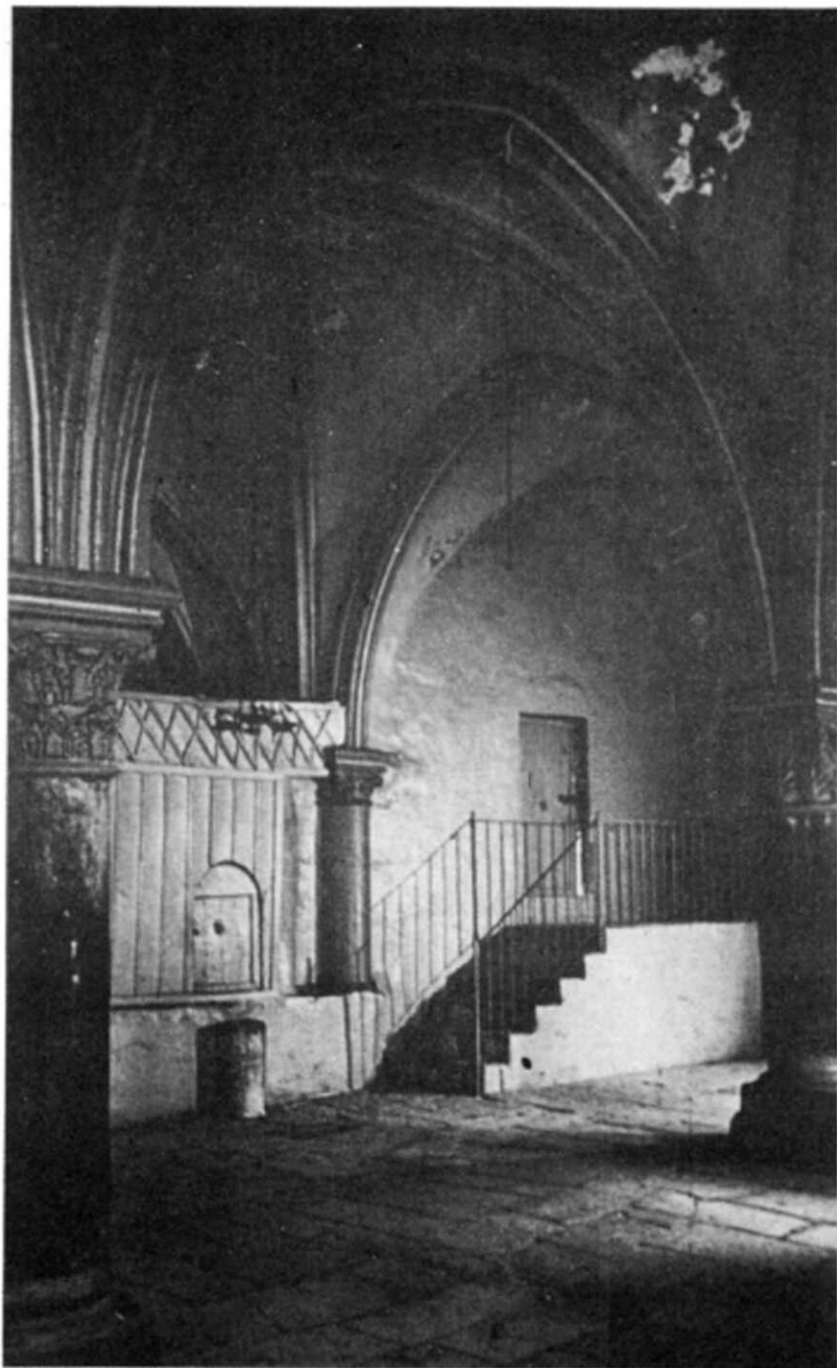
Svaté město Jeruzalém - historická část
Snímek z archivu autora

Biblické město Jeruzalém - hora Chrámu
Snímek z archivu autora

Jeruzalém - Zeď nářků
Snímek z archivu autora

Místnost Poslední večeře
Snímek z archivu autora

Z LITERATURY

Ilustrovaný encyklopedický slovník, díl I. (A-I).

Academia, Encyklopedický institut ČSAV 1980.

**Kapesní atlas světa, kartografické nakladatelství,
n. p. Praha 1971**

**Vreckový atlas sveta, Slovenská kartografia, n. p. Bratislava,
4. vydanie 1980**

**Die Bibel und ihre Welt, Gaalyahu Cornfeld, G. Johannes Bot-
terweck. Gustav Lübbe Verlag, Bergisch Gladbach 1969**

**Praktisches Bibellexikon, A. Grabner – Harder. Herder, Frei-
burg – Basel – Wien 1969.**

**Bibel – Lexikon, Herbert Haag. St. Benno Verlag,
Lipsko 1970.**

**Enciclopedia Biblica Illustrata, Gaalyahu Cornfeld, Giovanni
Rinaldi, Marietti Editori LTD Torino, 3 díly, 1976.**

M. Bič – Stopami dávných věků, Vyšehrad 1979.

**Oxford Bible Atlas. Edited by Herbert G. May with the assi-
stance of R. W. Hamilton and G. N. S. Hunt. Oxford Uni-
versity Press, London 1962.**

**Bibelkarten zur Zeitgeschichte Alten und Neuen Testaments.
Karl Kramer, Freiburg 1962.**

**P. Lemaire e D. Baldi, Atlante Biblico, Storia e Geografia della
Bibbia, Marietti, Torino, 2. vyd. 1964.**

**Hans Bardtke, Vom Roten Meer zum See Genezareth (Výsled-
ky studijní cesty v létě 1961). Union Verlag, Berlin,
2. vyd. 1965.**

Atlas zur Bibel. Vydání H. H. Rowley, Wuppertal 1965.

G. Pesce, Atlante biblico. Verona 1969.

OBSAH

Úvodní slovo	5
Hleď, celá země je před tebou	6
Podnebí Izraele	8
Svaté město Jeruzalém a jeho několikatisícileté dějiny, ohnisko dějin Starého zákona	10
Místopis současného Jeruzaléma	15
Stav Jeruzaléma za tureckého panství	17
Chrám Božského hrobu	18
Mešita Umarova	18
Údolí Kidron – Cedron	19
Olivetská hora	20
Getsemanská zahrada.....	20
Křížová cesta.....	20
Chronologický přehled dějin části Zajordánska.....	21
Okolí Jeruzaléma na západ k Tel-Avivu (Jaffa-Jope)	23
Ramle	28
Ajalónské údolí	30
Lod-Lydda.....	31
Tel-Aviv.....	33
Remat Gan	36
Benej Berak	37
Petach Tikva	38

Migdal Cedek	38
Bejt Nehemia	39
Rehovot	39
Gan Javne	40
Negeva	41
Migdal Aškalón	41
Eglón	52
Tel Jamne	53
Beerševa	54
Masada	55
Ejn Gedi	58
Šiftá	60
Haifa	61
Samaří	66
Jericho	67
Nazaret	67
Safed	70
Tiberias	71

Přílohy

Mapka: Země pozemského putování Ježíšova	73
Plánek: Svaté město Jeruzalém	74
Obrázky: Svaté město Jeruzalém – historická část	75
Biblické město Jeruzalém – hora Chrámu	76
Jeruzalém – Zeď náfků	77
Místnost Poslední večeře	78
Z literatury	79

V edici TEOLOGICKÉ STUDIE

dosud vyšlo:

- 1. Pocta spolupatronům Evropy. Sborník uspořádal Ladislav Pokorný**
- 2. Věřím a vyznávám – Ladislav Pokorný**
- 3. Sborník teologických statí, uspořádal Gustav Čejka a Ladislav Pokorný**
- 4. Dvě liturgická pojednání – Ladislav Pokorný**
- 5. David a Saul – Jarolím Adámek**
- 6. Sborník teologických statí II, uspořádali Gustav Čejka a Ladislav Pokorný**
- 7. Poselství pro dnešek i zítřek, sborník uspořádal Jiří Huber a Ladislav Pokorný**
- 8. Patristická čítanka – Josef Novák**
- 9. Stopami koncilu, sborník uspořádal Ladislav Pokorný**
- 10. Evangelium pokoje – František Janoušek**
- 11. Sborník teologických statí III, uspořádal Ladislav Pokorný**
- 12. O katolickém kněžství, sborník uspořádal Gustav Čejka**
- 13. Žiji ve víře v Syna Božského – Alois Honek**
- 14. Věřím a vyznávám – Ladislav Pokorný, II. vydání**
- 15. Sborník teologických statí IV, uspořádal Gustav Čejka**
- 16. Úvahy nad evangeliem pokoje, sborník uspořádal Ladislav Pokorný**
- 17. Žiji ve víře v Syna Božského – Alois Honek, II. vydání**
- 18. Druhá patristická čítanka – Josef Novák**
- 19. Slovo ke dni, I. díl – Ladislav Pokorný**
- 20. Litera slovem oživená, sborník uspořádal Ladislav Pokorný**
- 21. Sborník teologických statí V, uspořádal Gustav Čejka**
- 22. Slovo ke dni, III. díl – Ladislav Pokorný**
- 23. Třetí patristická čítanka – Josef Novák**
- 24. Slovo ke dni, II. díl – Ladislav Pokorný**

25. Odkaz Soluňských bratří, sborník uspořádal Ladislav Pokorný
26. Sborník teologických statí VI, uspořádal Gustav Čejka
27. Čtvrtá patristická čítanka – Tertullianus, Apologeticum – Josef Novák
28. Bibliografie českých překladů celé bible i jejích částí – František Verner
29. Na počátku – František Hochmann
30. Hledání – Vladimír Benda
31. Věřím a vyznávám – Ladislav Pokorný, III. vydání
32. Žiji ve víře v Syna Božího – Alois Honek, III. vydání
33. Mír – hodnota bez hranic, sborník uspořádal Gustav Čejka
34. Sborník teologických statí VII, uspořádal Gustav Čejka
35. Patristická čítanka – Josef Novák, II. vydání
36. Eusebius Pamfili – Pátá patristická čítanka – Josef Novák
37. Nacházení – Vladimír Benda
38. Písmo sv. a Maria, sborník uspořádal Gustav Čejka
39. Sborník teologických statí VIII, uspořádal Gustav Čejka
40. Zahrada Eden – František Hochmann
41. Šestá patristická čítanka – Sv. Augustin, Výklad k 1. listu sv. Jana – Josef Novák
42. První čtení, rok A, první díl – Karel Flossmann
43. Sedmá patristická čítanka – Socrates scholasticus, Církevní dějiny, první díl – Josef Novák
44. Slovo ke dni, I. díl – Ladislav Pokorný, II. upravené vydání
45. Sedmdesát Danielových sedmiletí – Jan Pavelka
46. Slovo ke dni, II. díl – Ladislav Pokorný, II. upravené vydání
47. Sdílení, I. díl – Vladimír Benda
48. Na počátku – František Hochmann, II. vydání
49. Slovo ke dni, III. díl – Ladislav Pokorný, II. upravené vydání
50. Rozjímání nad dějinami spásy – Alois Honek
51. Země pozemského putování Ježíšova – František Kotalský

ZEMĚ POZEMSKÉHO PUTOVÁNÍ JEŽÍŠOVA

Napsal prof. ThDr. František Kotalsk

Vydala Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství roku 1989.

Vytiskly VČT, závod Jihlava, č. z. 3366

AA 5,6 VA 6,21 Cena Kčs 16,-